

POROČILO O SPROTNEM VREDNOTENJU PROGRAMA RAZVOJA PODEŽELJA 2007–2013 v letu 2012

Analiza inovativnosti ukrepov Programa razvoja podeželja Končno poročilo

Republika Slovenija
Ministrstvo RS za kmetijstvo in okolje
Dunajska 22
1000 Ljubljana

Poročilo o sprotnem vrednotenju Programa razvoja podeželja 2007–2013 v letu 2012

Analiza inovativnosti ukrepov Programa razvoja podeželja

Končno poročilo

Naročnik	Republika Slovenija Ministrstvo za kmetijstvo in okolje Dunajska 22 1000 Ljubljana <i>Kontaktna oseba naročnika: Vida Hočevar</i>
Izdelovalec	OIKOS, svetovanje za razvoj, d. o. o. Glavni trg 19 1240 Kamnik PRAC Partnership Co. Im Hopfengarten 19b D-65812 Bad Soden Nemčija <i>Vodja projekta:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Rolf Bergs, dr.phd. Political science, economics and sociology <i>Namestnica vodje projekta:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Mojca Hrabar, univ. dipl. biol., MSc Environmental Change and Management <i>Sodelujoči:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Jurij Kobal, dipl. upr. org. • Simona Knežević Vernon, univ. dipl. pol. • Tone Vertačnik, dipl. inž. les. • Urša Šolc, univ. dipl. geog.
Datum priprave:	November 2012
Ključne besede:	Sprotno vrednotenje, Program razvoja podeželja, PRP 2007–2013, os 1, os 2, os 3, os 4, LEADER, ukrepi, inovativnost, tehnike, procesi
Opombe:	Poročilo o sprotnem vrednotenju PRP 2007–2013 za leto 2012 je bilo opravljeno na podlagi podatkov o izvajanju programa do konca leta 2011; tako so upoštevani samo podatki do 31. 12. 2011.

Povzetek

Sprotno vrednotenje Programa razvoja podeželja 2007–2013 (v nadaljevanju PRP 2007–2013), ki se izvaja v letu 2012, zajema obdobje od začetka izvajanja programa do 31. 12. 2011 in temelji na 4. spremembi PRP 2007–2013. V tem dokumentu so predstavljene ugotovitve sprotne vrednotenja PRP 2007–2013, katerega namen je z dogovorjeno metodo vrednotenja inovativnosti analizirati, kako ukrepi PRP prispevajo k inovativnosti na podeželju.

Analiza inovativnosti je temeljila na kvalitativnih metodah, podatki pa so bili zbrani s pregledom vlog izbranih prejemnikov in z intervjuji. V prvem koraku so bile na podlagi glasil Evropske mreže za razvoj podeželja (ENRD) »EU Rural Review« ter Sporočila Komisije Evropskemu parlamentu in Svetu o Evropskem partnerstvu za inovacije »Kmetijska produktivnost in trajnost«, COM(2012) 79 final, oblikovane definicije različnih oblik inovativnosti. Sledil je pregled izbranih ukrepov PRP 2007–2013, ki imajo inovacijski potencial, in pregled vzorca sofinanciranih vlog. Iz vzorca smo izbrali 31 prejemnikov sredstev, ki smo jih tudi obiskali in intervjuvali.

Analiza je pokazala, da imajo najbolj inovativni končni prejemniki, vključeni v PRP 2007–2013, ki smo jih identificirali na osnovi inovativnosti njihovih projektov, nekaj skupnih lastnosti: imajo primerno izobrazbo in/ali so zelo vedoželjni (zanimajo jih novosti, sledijo trendom), so odločni, zelo mobilni, imajo izkušnje in/ali zaslužek od drugod (iz drugih panog, iz dela v drugih državah), imajo diverzificirano dejavnost (ukvarjajo se z več različnimi dejavnostmi oziroma panogami) ali so se usmerili v nišne produkte oziroma storitve in so zelo aktivni v lokalnih in stanovskih organizacijah. Najuspešnejši prejemniki bi bili z lastno vizijo, odločnostjo in sredstvi prej ali slej uspešni tudi brez podpore PRP 2007–2013. Kljub temu je podpora PRP pomembna, saj pospeši razvoj njihovih idej in vzpostavitve z gleda v lokalnem okolju. Največji del prejemnikov sredstva PRP izkoristi predvsem za inovativnost na osebni ravni – na ravni svoje kmetije, podjetja, občine. Čeprav z naložbami vpeljujejo poznane tehnologije, storitve ali proizvode, so ti zanje novost in jim omogočajo izboljšavo, prilagoditev trgu in zahtevam, povečanje proizvodnje ali pa diverzifikacijo. To lahko pripomore k dolgoročnemu uspehu ali ohranitvi dejavnosti. Take naložbe so zlasti pomembne za kmetijska gospodarstva z mladim prevzemnikom oziroma znanim prevzemnikom, saj se ohranja potencial kmetije in mladi prevzemnik dobiva dragocene izkušnje, ki jih bo pozneje lahko nadgrajeval. Pri prejemnikih, ki so poudarili družinski pristop, gre za učinkovito kombiniranje sredstev in izkušenj staršev s svežim znanjem mlajše generacije, ki je v intervjuvanih družinskih podjetjih tudi izbrala ustrezen študij.

Ohranjanje ali ustvarjanje delovnih mest zase in za družinske člane je pomemben razlog za vključitev v PRP 2007–2013 in motivator v sedanji gospodarski krizi. Majhna razpoložljivost zemljišč in prostorov za nakup ali najem je lahko ovira za nadaljnji razvoj uspešnih prejemnikov, po drugi strani pa prostorske omejitve vodijo upravičence k iskanju inovativnih rešitev, da v danih razmerah kar najbolje izkoristijo svojo dejavnost.

Prejemniki dobro poznajo svoj sektor in upravičence s podobnimi interesi, dejavnostmi in idejami. Predvsem na področju kmetijstva se povezujejo v različna društva, manj pa je takega povezovanja v predelovalni dejavnosti in storitvenih dejavnostih, razen v turizmu. Aktivno vključevanje v delovanje društev in organiziranje dogodkov pripomore k prodornosti in inovativnosti, saj taki prejemniki s pomočjo PRP 2007–2013 vpeljujejo pristope in tehnologije, ki so novost v širšem okolju, ali pa razvijajo nove produkte in povezave. Med oblikami povezovanja zelo prevladuje povezovanje za izmenjavo znanja, drugih oblik, kot so npr. skupni nastop na trgu, tržne verige, skupne promocije pa skorajda ni. Sodelovanje, ki preseže raven izmenjave informacij, bi inovativnost zagotovo povečalo.

Podporno okolje za spodbujanje inovativnosti ima šibko razvite dejavnosti za podporo inovativnosti na podeželju. Po mnenju prejemnikov Kmetijska svetovalna služba zaostaja z znanjem in sledenjem razvoju kmetijstva, Obrtna zbornica Slovenije nudi le osnovne informacije, gospodarske zbornice pa se z majhnimi podjetji ne ukvarjajo. Raziskovalne

organizacije sodelujejo le z ožjim krogom akterjev iz panog, ki jih preučujejo, zato ni pretoka informacij in inovacij iz raziskovalne sfere na podeželje.

Zaključki

- Zaradi relativno ozkega nabora upravičenih aktivnosti je potencial prispevka PRP 2007–2013 k inovativnosti na podeželju manjši, kot bi bil lahko, saj se dejavnosti, ki niso upravičene, a so inovativne in so na podeželju potrebne, težje izvedejo.
- Inovativnost je povezana tudi z računalniško pismenostjo in uporabo interneta. Prejemniki se zavedajo pomena digitalizacije poslovanja in poskušajo. kjer se le da, sistematično delati in poslovati v elektronski obliki, kar jim omogoča hitro odzivnost in dostop do informacij.
- Sodelovanje med različnimi akterji na podeželju, tudi s konkurenčnimi prejemniki, predstavlja velik potencial za inovativnost. Zelo malo pa je povezovanja na drugih ravneh; na področju predelave kmetijskih in gozdnih proizvodov ter v mikropodjetjih prejemniki raje delujejo sami in ne vidijo prednosti povezovanja, na podobna podjetja gledajo bolj kot na konkurenco.
- Najbolj inovativni prejemniki so tisti, ki so bodisi usmerjeni v nišne storitve in proizvode ali pa so se uspešno preusmerili v nekaj medsebojno povezanih dejavnosti, skrbijo za prenos znanja in dejavnosti (kmetije, podjetja) na potomce in jih z manjšimi odgovornimi nalogami že med šolanjem vključujejo v dejavnost.
- Informiranost je eden od ključnih dejavnikov inovativnosti in prejemniki si želijo čim več informacij, da bi lahko načrtovali na daljši rok. Kmetje si želijo več informacij o novi kmetijski politiki in uporabnejše organizirane informacije na spletu.

Priporočila

- Pri načrtovanju nadaljnjega izvajanja PRP 2007–2013 oziroma načrtovanju PRP za prihodnje programsko obdobje bi bilo smiselno oblikovati za vsak ukrep skupino »vzornikov« – vlagateljev, ki so se izkazali za inovativne ali pa uspešne glede dodane vrednosti, učinkovitosti, zaposlovanja ipd. Take skupine bi lahko delovale kot fokusne skupine za vsak ukrep, poleg tega pa bi se s tem pospešil prenos informacij v lokalno okolje »vzornikov«.
- Nabor upravičenih aktivnosti oziroma vrst naložb naj se razširi, inovativnost pa lahko postane eden od kriterijev, vendar je treba v tem primeru jasno opredeliti merila inovativnosti in predvsem pojasniti, kaj spada pod nove tehnologije.
- Smiselno je aktivno spodbujati povezovanje v skupine proizvajalcev in v tržne verige, npr. s predstavitvami ukrepov 142 in 133 za skupine proizvajalcev, z organiziranjem srečanj s prejemniki sredstev iz ukrepov 121, 123 in 214 (ekološka pridelava), s spodbudami v okviru LAS ter s pomočjo pri oblikovanju koncepta za prijavo.
- PRP 2007–2013 vsebuje tudi ukrepa 142 in 133, ki sta namenjena ustanavljanju in promociji skupin proizvajalcev, s čimer se zaradi »družbene inovativnosti« poveča inovativnost na splošno, zato je smiselno nadaljevati z informiranjem o skupinah proizvajalcev in spodbujati aktivnosti za sodelovanje tudi v okviru drugih ukrepov.
- Pobud za računalniško povezovanje in poslovanje je kar nekaj, vendar so omejene na določene porabnike ali regije, zato je smiselno podpreti zagnanost prejemnikov, vključno z njihovimi (pogosto še šolajočimi se) mladimi nasledniki, za okrepitev izmenjave informacij, nadgradnje uporabe sodobnih informacijsko-komunikacijskih tehnologij (IKT) ipd. Na tem področju lahko veliko prispevajo zlasti lokalne akcijske skupine (LAS), tudi v okviru ukrepa 421.
- Uvede naj se mehanizem, s katerim bi lahko razliko med vlogo in dejanskimi stroški, do katere pride zaradi padca cen v času gospodarske krize, prejemniki porabili za manjše naložbe, ki bi dodatno podprle osnovno naložbo (npr. v dodatno računalniško opremo, opremo za meritve ...), seveda ob odobritvi Ministrstva oziroma AKTRP. Ker je tak mehanizem v drugi polovici izvajanja programa težko vpeljati, lahko to priporočilo velja za naslednje programsko obdobje.

Zaradi gospodarske krize bodo upravičenci verjetno manj potovali sami in se izobraževali z ogledom praks, zato je smiselno spodbujati in podpirati praktična izobraževanja z ekskurzijami in potovanji.

Kazalo vsebine

Povzetek	3
1 Uvod	6
1.1 Ozadje	6
1.2 Uporabljene metode dela.....	6
2 Analiza inovativnosti izbranih ukrepov	11
2.1 Os 1	11
2.2 Os 3	17
2.3 Pristop LEADER	25
3 Zaključki in priporočila	34
3.1 Skupne ugotovitve	34
3.2 Zaključki.....	37
3.3 Priporočila.....	38
4 Viri in literatura	40
5 Priloga 1: Seznam obravnavanih prejemnikov in intervjuvancev	41

1 Uvod

1.1 Ozadje

V letu 2012 se izvaja sprotne vrednotenje Programa razvoja podeželja 2007–2013 (v nadaljevanju PRP 2007–2013), ki je zajelo obdobje od začetka izvajanja programa do 31. 12. 2011. Vrednotenje temelji na Okviru skupnega spremljanja in vrednotenja¹ (t. i. CMEF – Common Monitoring and Evaluation Framework), izkušnjah vmesnega vrednotenja, dogovorih z uvodnega sestanka z naročnikom z dne 16. aprila 2012 in določitih 86. člena Uredbe Sveta (ES) št. 1698/2005 z dne 20. septembra 2005 o podpori za razvoj podeželja iz Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja (EKSRP). Sprotne vrednotenje je temeljilo na 4. spremembi PRP 2007–2013.

Ta dokument predstavlja del sprotne vrednotenja PRP 2007–2013, katerega namen je analizirati, kako ukrepi PRP prispevajo k inovativnosti na podeželju. Cilj tega dela vrednotenja je ugotoviti skupne značilnosti inovativnih projektov in podati priporočila za nadaljnje izvajanje PRP 2007–2013.

1.2 Uporabljene metode dela

O vrednotenju inovativnosti v izvajanju Programov razvoja podeželja je na voljo malo literature, saj je bilo to do sedaj področje, ki ga niso kvantitativno podrobneje analizirali, ampak so analize in raziskave bolj kvalitativne narave. Evropska mreža za razvoj podeželja – ENRD (http://enrd.ec.europa.eu/themes/innovation-and-ict/innovation/en/innovation_en.cfm) opredeljuje več oblik inovativnosti: nove oblike dela, razvoj novih produktov in storitev ter prilagoditev že preizkušenih pristopov novim razmeram. Vrednotenje vplivov nove Skupne kmetijske politike 2014–2020 v prilogi 7 kaže, da večina inovacij v kmetijstvu ne izvira iz prenosa znanja iz raziskav, ampak iz mrež sodelovanja in izmenjave informacij. Sporočilo Komisije Evropskemu parlamentu in Svetu o Evropskem partnerstvu za inovacije »Kmetijska produktivnost in trajnost« (COM/2012/079 final) pa po drugi strani navaja, da je treba inovativnost spodbujati s krepitvijo povezav med raziskavami in izvajalci ter drugimi deležniki, in opredeljuje 5 prioritetenih področij. Na podlagi tega je bila oblikovana metodologija vrednotenja inovativnosti pri izvajanju PRP 2007–2013, predstavljena v nadaljevanju.

1. Oblikovanje definicij inovativnosti na podlagi pristopa ENRD

Na podlagi oblik inovativnosti, kot jih opredeljuje Evropska mreža za razvoj podeželja – ENRD, je bila oblikovana interpretacija inovativnosti glede na značilnosti Slovenije, ki je podana v spodnji preglednici. Inovativnost se nanaša tako na sam projekt oziroma sofinancirano naložbo kot na njene rezultate – torej na to, kaj je taka naložba prinesla končnemu prejemniku. Opise smo pripravili na podlagi 4. spremembe PRP 2007–2013, značilnosti razpisov posameznih ukrepov in značilnosti financiranih projektov, kot smo jih spoznali pri vrednotenju PRP 2007–2013 v prejšnjih letih. Pri tem smo upoštevali tudi politike in primere dobre prakse, navedene v različnih revijah in poročilih, predvsem pa:

- glasilo ENRD »EU Rural Review«, zlasti št. 2 – »Creativity and Innovation in EU Rural Development« ter št. 10 – »Rural Entrepreneurship«;
- Sporočilo Komisije Evropskemu parlamentu in Svetu o Evropskem partnerstvu za inovacije »Kmetijska produktivnost in trajnost«, COM(2012) 79 final;
- Study on Employment, Growth and Innovation in Rural Areas (SEGIRA), Ecorys, december 2010.

¹ 80. člen Uredbe Sveta (ES) št. 1698/2005 z dne 20. septembra 2005 o podpori za razvoj podeželja iz Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja (EKSRP).

Preglednica 1: Značilnosti inovativnosti, na katerih je temeljil pregled izbranih projektov

Pristop	Aktivnost	Opis	Primeri
	Uporaba novih idej	Pri delu se uporabijo novi pristopi upravljanja, npr. drugačna časovna razporeditev nalog, drugačna razdelitev med člani gospodinjstva ali zaposlenimi.	<ul style="list-style-type: none"> • Nove oblike organizacije dela – npr. z drugačno razdelitvijo nalog na polju in v hlevu glede na sposobnosti ter druga opravila članov kmetijskega gospodarstva. • Izboljšanje kakovosti dela s prilagoditvijo aktivnosti, nadzora ipd. – npr. z meritvami vsake faze dela, beleženjem, primerjavami. • Zmanjšanje izgub pridelka pri skladiščenju, pakiranju ipd. – npr. z rednim pregledovanjem in primernim načrtovanjem razporeditve pridelka, proizvodov.
	Uporaba novih tehnik	Za isto proizvodnjo in isti proizvod se uporabi drugačno tehnologijo, ki pa je že dobro vpeljana.	<ul style="list-style-type: none"> • Prilagoditev procesov brez spremembe produktov in storitev. • Tehnične rešitve za povečanje produktivnosti in ekonomičnosti – uvedba novih tehnologij, tehnik, strojev, materialov ..., npr. postavitve rastlinjaka za gojenje paradižnikov.
	Usmeritev na nove trge	Pridelke in izdelke se prodaja drugje kot prej.	<ul style="list-style-type: none"> • Prodaja, opravljanje aktivnosti na drugih trgih kot prej – npr. ker je bil vzpostavljen kontakt z drugim posrednikom, grosistom, monterjem ali ker se fizično prodaja na tržnici v drugem mestu.
	Povezovanje različnih sektorjev in deležnikov z novimi metodami mreženja	Prejemnik ne dela več sam, ampak v povezavi z drugimi – bodisi pri trženju, pakiranju, dostavi ...	<ul style="list-style-type: none"> • Skupno trženje s podobnimi akterji – npr. skupina kmetov s podobnimi ali kompatibilnimi proizvodi se organizira in prodaja skupaj. • Skupno izobraževanje – npr. organiziranje serije predavanj, praktičnih vaj ... • Skupna popravila – npr. organiziranje skupnega servisiranja opreme. • Izmenjava strojev, orodja, opreme – strojni krožki in podobno. • Srečanja za izmenjavo izkušenj – delavnice, seminarji, obiski ...
	Podpora novim skupinam, ki se ukvarjajo s prioriteta	Organiziranje skupine, ki se ukvarja s pomočjo članom pri vključevanju v PRP in izvajanju obveznosti.	Ustanovitev nove skupine – formalne ali neformalne –, ki pomaga svojim članom dosegati cilje PRP.
Novi načini opravljanja dela	Iskanje novih rešitev za družbene, ekonomske in okoljske izzive	Tematska usmeritev vseh aktivnosti v iskanje rešitev za nove izzive s svojim delom in produkti.	<ul style="list-style-type: none"> • Ustvarjalna interakcija s kombinacijo obstoječega in/ali novega znanja – povezovanje z drugimi, ki imajo drugačne produkte in lahko pomagajo pri reševanju izzivov. • Povezovanje v logistične verige – npr. razbremenitev dostave, ker to prevzame partner; transport je učinkovitejši in okolju bolj prijazen. • Povezovanje za izkoriščanje obnovljivih virov energije (biomasa, bioplin, sončna energija) – npr. iz ostankov proizvodnje enega prejemnika drugi prejemnik proizvaja toploto za ogrevanje. • Skupni razvoj okolju prijaznejših postopkov – iste produkte proizvedemo na

Pristop	Aktivnost	Opis	Primeri
			<p>okolju prijaznejši način.</p> <ul style="list-style-type: none"> Izmenjava znanja z akterji, somišljeniki iz drugih regij, držav članic EU in drugih držav – podobno kot podpora novim skupinam, ki se ukvarjajo s prioriteta, le da gre za usmeritev v okoljske, družbene in ekonomske izzive, ne v PRP.
Razvoj novih produktov in storitev	Tehnike in tehnologije, vključno z »bioekonomijo« – inovativnimi tehnologijami za ekonomijo, temelječo na naravnih virih	Uporabi se drugačno tehnologijo, ki je inovativna in s pomočjo katere nastanejo novi proizvodi.	<ul style="list-style-type: none"> Vpeljevanje novih tehnologij, ki omogočajo izdelavo novih proizvodov ali storitev – npr. zmanjšanje porabe vode, zmanjšanje porabe kemikalij, drugačna tehnologija obdelave površin ... Vpeljevanje in izboljšanje recikliranja. Vpeljevanje okolju prijaznejše embalaže.
	Partnerstva	Organiziranje partnerstev, ki presežejo samo izmenjavo izkušenj, ker uvedejo skupne aktivnosti ter delitev sredstev, obveznosti in rezultatov.	<ul style="list-style-type: none"> Skupne investicije v opremo – npr. skupne investicije v določen tip strojev. Skupni razvoj produktov in storitev glede na lastno znanje in izkušnje – npr. s kombiniranjem znanja članov partnerstva.
	Procesi oziroma storitve	Vpeljevanje storitev, ki so drugačne od vseh drugih na trgu in ki izvajalcu prinesejo znatno prednost.	<ul style="list-style-type: none"> Usmeritev v storitve, povezane z upravljanjem naravnih virov (»javne dobrine«) – zagotavljanje ekosistemskih storitev, ohranjanje kakovosti tal, upravljanje z vodami, upravljanje genskih virov ... Vpeljevanje storitev, ki so na podeželju potrebne, npr. varstvo otrok, starejših ... Vpeljevanje storitev, ki povezujejo podeželje z urbanimi središči, npr. prodaja od vrat do vrat, oskrba z biomaso ...
	Produkti	Vpeljevanje produktov, ki so drugačni od vseh drugih na trgu in ki izvajalcu prinesejo znatno prednost.	Oblikovanje novih produktov in proizvodov – na lokalni, regionalni in nacionalni ravni. V kmetijstvu je to lahko nova vrsta pridelka, drugačna sorta, v živilstvu način predelave ...
	Raziskave	Izvajanje raziskav na določenem področju in testiranje možnosti njihovega prenosa v množično proizvodnjo.	Raziskovalni pristop k razvoju proizvodov in storitev, priprava pilotnih projektov oziroma prototipov – npr. nove vrste mehanizacije, fitofarmaceutskih sredstev, načini gojenja v rastlinjakih ...

2. Pregled ukrepov PRP 2007–2013, ki imajo inovacijski potencial

Številni ukrepi, zlasti ukrepi osi 1, imajo velik inovacijski potencial. Pri pregledu ukrepov smo izbrali tiste, ki so namenjeni izboljšanju konkurenčnosti in pri katerih je po možnosti v razpisni dokumentaciji treba tudi opredeliti, ali gre za nove tehnologije in procese. Kot je opredeljeno v dodatnih smernicah za vmesno vrednotenje, »Working Paper on Approaches for assessing the impacts of the Rural Development Programmes in the context of multiple intervening factors«, so taki ukrepi osi 1 od 121 do 126. Glede na način izvajanja ukrepov v Sloveniji smo za vrednotenje izbrali ukrepe **121, 123 in 125**. Prvotno je bil predlagan tudi ukrep 122, a ga na predlog naročnika nismo vrednotili, saj se v Sloveniji ta ukrep izvaja zelo razpršeno, gre za dokaj majhne in enostavne naložbe lastnikov gozdov, pri katerih ni veliko inovativnosti. Ukrepa 133 in 142 omogočata vzpostavitev in delovanje skupin proizvajalcev. Ker gre pri skupinah proizvajalcev za mreženje in sodelovanje, kar lahko spodbudi inovativnost (t. i. »družbena inovativnost«), smo za analizo izbrali tudi ta dva ukrepa.

Med ukrepi osi 2 ima inovacijski potencial ukrep 214, ker določeni podukrepi spodbujajo prilagoditve proizvodnje, s tem pa vpeljevanje novosti v kmetijska gospodarstva. Pri tem prednjači ekološka pridelava, ki vpeljuje nove postopke in pristope. Upravičenci, vključeni v podukrepe tega ukrepa, prejemajo neposredna plačila, pri čemer je edini pogoj, da upoštevajo omejitve podukrepa. Na podlagi tega smo zaključili, da sam PRP 2007–2013 s tem ukrepom upravičencev ne spodbuja k inovativnosti, zato ukrepa 214 nismo vrednotili.

Med ukrepi osi 3 smo analizirali inovativnost pri ukrepih **311, 312 in 322**. Prva dva ukrepa spodbujata diverzifikacijo ter razvoj storitev in zaposlitvenih možnosti na podeželju, ukrep 322 pa smo vrednotili na predlog naročnika, ker naj bi omogočal inovativne pristope k izvedbi in s tem vplival na kakovost življenja.

Med ukrepi pristopa LEADER smo za vrednotenje inovativnosti izbrali ukrepa **411 in 421**. Vrednotenje smo omejili na ukrep 411, ker je bilo v ukrep 421 vključenih zelo malo projektov in nam LAS o njih niso posredovali podatkov.

3. Pregled financiranih projektov izbranih ukrepov glede inovativnosti in vrste inovativnosti

Analiza inovativnosti je temeljila na analizi študijskih primerov. Ker je bilo za ukrepe 125, 133 in 142 do konca leta 2011 odobrenih malo vlog, smo pregledali podatke o njih. Za analizo pristopa LEADER smo vse LAS prosili, naj nam posredujejo podatke o projektu, ki se je izvajal v okviru njihovih Letnih izvedbenih načrtov (LIN) in načrtov izvedbe projektov (NIP), za katerega ocenjujejo, da je bil najbolj inovativen, nato pa smo projekte ovrednotili s pomočjo definicij inovativnosti (glej Preglednico 1). V primeru ukrepov 121, 123, 311, 312 in 322 smo na podlagi podatkov, posredovanih s strani AKTRP, izbrali po 20 prejemnikov ukrepov. Izbor smo opravili ob upoštevanju naslednjih načel:

- zastopani morajo biti končni prejemniki iz vsakega razpisa ukrepa, po možnosti čim bolj enakomerno – torej enako število končnih prejemnikov iz vseh javnih razpisov;
- zastopani morajo biti končni prejemniki iz vseh regij;
- zastopani morajo biti končni prejemniki vseh vrst naložb, ki so upravičene do sofinanciranja;
- končni prejemniki naj bodo iz čim bolj raznolikih dejavnosti ali tipov kmetij.

V nadaljevanju poročila za končne prejemnike uporabljamo izraz »prejemnik«. Za izbranih 100 prejemnikov smo od AKTRP pridobili podatke iz vloge o namenu in ciljnih naložbe ter letna poročila ob doseganju ciljev naložbe. Ker poročila zajemajo le poročanje o kazalnikih učinka, ne pa tudi podatkov, na podlagi katerih bi lahko analizirali inovativnost, jih pri nadaljnjem delu nismo upoštevali.

Prvotno je bilo zasnovano, da bo med izbranimi prejemniki izvedena anketa, vendar smo se raje odločili za izvedbo intervjujev z izbranimi končnimi prejemniki. Intervjuvali smo 10 prejemnikov ukrepa 121 in po 5 prejemnikov preostalih ukrepov, razen pri ukrepu 311, pri katerem smo zaradi sočasnega dela na terenu intervjuvali 6 prejemnikov. Pri anketi bi namreč lahko prišlo do različnega razumevanja in interpretiranja s strani prejemnikov, če bi jo izvedli z zaprtim tipom vprašanj, odprti tip vprašanj pa bi lahko deloval odbijajoče. Poleg tega smo med nekaterimi izvedli že anketo za vrednotenje kakovosti življenja in smo sklepali, da jih precejšen del ne bi želel odgovarjati na še eno anketo.

Intervjuji so bili delno strukturirani, tako da smo lahko upravičence usmerjali in dobili take odgovore, ki so omogočali analizo s pomočjo definicij inovativnosti (glej Preglednico 1). Intervjuji so bili pri prejemnikih izvedeni na lokaciji dejavnosti, razen v 3 primerih, ko so predstavniki upravičenca prosili za možnost odgovarjanja po elektronski pošti. V teh primerih je sledil telefonski pogovor za pojasnilo oziroma dopolnitev nekaterih navedb v elektronskih sporočilih.

Intervjuji so temeljili na naslednjih vprašanjih:

1. Kaj vam je novega prinesel sofinancirani projekt?
2. Kaj je bilo inovativnega v tem projektu?
3. Kje ste dobili idejo, ki ste jo prijaviли? Pri sosedu, prijatelju, konkurenčnih podjetjih, podobnih organizacijah, kaki od stanovskih organizacij ...?
4. Kaj pričakujete od rezultatov projekta v prihodnosti?
5. Ali nameravate prenesti znanje in izkušnje na druge? Kako? Ali je projekt prinesel možnost verižne reakcije, ali ste morda z njim lažje našli naslednika?

4. Analiza rezultatov in primerjava s potrebami

Na podlagi rezultatov intervjujev in pregleda podatkov, pridobljenih od AKTRP, smo opredelili osnovne značilnosti inovativnih prejemnikov, katere vrste inovacij so najpogostejše in podali zaključke in priporočila.

Rezultati so kvalitativni, saj temeljijo na kvalitativnih metodah in vzorcu prejemnikov sredstev. Rezultati nakazujejo določene trende, ki lahko pomagajo pri nadaljnjem spremljanju izvajanja PRP 2007–2013 in pri odločitvah glede oblikovanja Programa razvoja podeželja 2014–2020. V nadaljevanju so zaradi varstva osebnih podatkov informacije o posameznih prejemnikih, pridobljene v intervjujih, predstavljene s šifro. Šifre intervjuvanih prejemnikov so podane v prilogi, ki je kot ločen dokument na voljo pri naročniku.

2 Analiza inovativnosti izbranih ukrepov

2.1 Os 1

2.1.1 Ukrep 121: Posodabljanje kmetijskih gospodarstev

2.1.1.1 Novi načini opravljanja dela

Pregled vzorca prejemnikov ukrepa 121 je pokazal, da gre v veliki večini predvsem za posodabljanje kmetij z investicijami v **nove, sodobnejše tehnologije** in primerno spremenjen način dela. Le v treh primerih je šlo za obnovo – zaradi dotrajanosti mehanizacije in zaradi poškodb zaradi neurja (od toče razbite strehe, poškodovana žičnica za hmelj). Pri analizi se je izkazalo, da so razlike v razumevanju, kaj sodi v novo tehnologijo, med prejemniki velike, zato so tudi vloge izpolnjevali različno, podatki o naložbah, ki so jih vlagatelji opredelili kot nove tehnologije, pa so zato zelo heterogeni. Med tistimi, ki so navedli, da so vpeljali novo tehnologijo, je relativno malo takih, ki bi vpeljevali novosti v širšem prostoru, večinoma gre za inovativnost znotraj kmetije (vpeljevanje novosti, ki so drugje že vpeljane, na kmetijo). Primera inovativnih naložb, ki sta v slovenskem prostoru novost, sta Zeleni zaboječek (za ukrep 121 bi prišla v poštev ureditev skladiščenja in distribucije) in uvedba mlekomatov, ki sta se med kupci dobro prijela. Primera tudi pokažeta, da inovativni projekti poleg infrastrukture vsebujejo tudi kompleksnejšo, h kupcem usmerjeno informacijsko tehnologijo in mreženje več ponudnikov za večji učinek.

Trije od petih intervjuvanih prejemnikov so se odločili za investicijo v **tehnike in tehnologije, ki so nove v širšem območju** oziroma regiji, v nobenem primeru pa ne gre za tehniko, ki bi bila v Sloveniji novost. V vseh treh primerih (prejemniki 5, 8 in 9) gre za ekonomsko stabilne kmetije, ki se diverzificirajo. Dve tudi že imata naslednika – v obeh primerih srednješolca, ki obiskujeta kmetijsko srednjo šolo in že prevzemata del poslova na kmetiji, na tretji imajo mlajše otroke, ki jih tudi že usmerjajo v kmetijstvo, saj si želijo, da bi eden od njih prevzel kmetijo. Možno je, da je takih prejemnikov več tudi med preostalimi prejemniki ukrepa 121, vendar tega iz njihovih vlog ni mogoče razbrati, saj so opisi namena naložbe različne kakovosti.

Preostali prejemniki iz vzorca so s sofinanciranjem izvedli investicijo v **znane, široko uporabljane tehnike in tehnologije**, s katerimi so posodobili svojo kmetijo. Gre torej za investicijo v tehnologijo, ki je za samega prejemnika novost in je z vidika inovativnosti pomembna zanj kot posameznika, ne pa toliko za razvoj dejavnosti na splošno.

V po enem primeru reje perutnine in prašičereje ter treh primerih živinoreje gre ob povečanju proizvodnje tudi za prilagoditev standardom za dobro počutje živali – torej za investicijo, ki je nujna, če gre za ukvarjanje s kmetijstvom kot gospodarsko panogo in ne samo za samooskrbo. Zanimivo je, da so samo ti prejemniki v vlogi označili, da ne gre za novo tehnologijo.

Že samo vpeljevanje novih tehnik in tehnologij spremeni način dela, saj omogoči boljše načrtovanje in skrajša čas, potreben za posamezna opravila. Primer je npr. ureditev lagun s prezračevali za gnojevko, ki omogočajo optimizacijo gnojilnih načrtov in uporabo, prilagojeno potrebam rastlin in ne več kapacitetam hleva. Drug primer je preureditev vinograda (povečanje razdalje med vrstami) po nakupu traktorja, prilagojenega za strma pobočja, s čimer so ročno obdelavo nadomestili s strojno. Ekološka pridelava in prilagajanje podnebnim spremembam terjata prilagoditve opreme in mehanizacije ter nove postopke, zaradi česar so potrebne drugačne investicije v tehnologijo.

Pri ukrepu 121 kaže, da se večina prejemnikov odloča za naložbo na podlagi tehnologije, ki so jo videli na podobnih kmetijah, ne pa toliko na podlagi dolgoročneje ideje, za katero bi poiskali najbolj ustrezno tehnologijo. Med izbranimi prejemniki jih je **zelo malo takih, ki so naložbe usmerili ciljno v nove ideje glede načina opravljanja dela** in ne

toliko v izboljšanje samih tehnologij. Na kmetiji prejemnika 2 so s preходом na celovito prašičerejo namesto samo plemenskih svinj vpeljali tudi tritedenski periodični ritem opravi, ki jim olajša načrtovanje in delo, na kmetiji prejemnika 8 pa so prešli na pakiranje krompirja za prodajo in drugačno skladiščenje v velike lesene zaboje, ki jim olajša izkoristek prostora in odziv na potrebe kupcev.

Med izbranimi prejemniki je **malo primerov, pri katerih bi bil za vstop na nove trge dovolj samo nov način opravljanja dela oziroma nova mehanizacija**. Tak primer je razširitev dopolnilne dejavnosti svetovanja in storitev s kmetijsko mehanizacijo (vključno s strojnimi krožki, primer: prejemnik 4) ter embalaža za pridelke. Na kmetiji prejemnika 8, na primer, lahko doma prodajo praktično ves krompir, a so kupci glede embalaže in transporta vse zahtevnejši, s pakiranjem krompirja pa jim bo uspelo zadržati sedanje kupce in s slovesom od ust do ust pridobiti nove iz urbanih okolij, ki radi kupujejo neposredno pri kmetih, a imajo radi »udoben« prevzem pridelkov. Na kmetiji prejemnika 2 računajo, da bodo lahko s preходом z gojenja plemenskih svinj na celovito prašičerejo bolje zadostili povpraševanju svojih dosedanjih kupcev. **Večinoma so se tisti prejemniki, ki so se želeli lotiti novih trgov, odločali za nove produkte in njihovo trženje.**

Povezovanje z drugimi akterji za dejansko izboljšanje načina dela² je skromno, razen v primeru strojnih krožkov. Tu lahko zaznamo dva trenda: nekateri prejemniki z novo mehanizacijo opravljajo storitve še za druge v okviru strojnega krožka kot dopolnilno dejavnost, medtem ko so si drugi z naložbo omogočili neodvisnost od strojnih krožkov in druge pomoči preostalih kmetovalcev. Kateri pristop je ustrenejši, je odvisno predvsem od lokalnih razmer, velikosti in usmeritve kmetije, kar je bilo brez podatkov o izkoriščenosti mehanizacije nemogoče oceniti. Zgodi se tudi, da bi se prejemniki povezali s kom z enako dejavnostjo oziroma proizvodom, a ta ni zainteresiran, saj želi ostati ozko usmerjen na svoj lokalni trg. **Pojavlja se povezovanje s podjetji**, ki prodajajo semena, sadike (Agrosaat) ali kmetijsko mehanizacijo oziroma z živilsko industrijo (Perutnina Ptuj), med drugim jim ta svetujejo pri načrtovanju investicije, oceni stroškov in pripravi poslovnih načrtov za prijavo na razpise.

Nihče od izbranih prejemnikov se ni posebej usmeril v lastni razvoj rešitev za okoljske, družbene in ekonomske izzive, ampak so privzeli rešitve in pristope, ki so že splošno uveljavljeni. **Pri iskanju novih rešitev za družbene, ekonomske in okoljske izzive** so izbrani prevzemniki privzeli predvsem:

- okoljske rešitve, kot sta izboljšanje skladiščenja in uporabe gnojevke, vpeljava ekološkega kmetovanja;
- zmanjšanje odvisnosti od drugih in od razpoložljivih sredstev – npr. z večjo lastno pridelavo hrane za živino (vsi poudarjajo velika zvišanja cen krmil) in z zaokroževanjem dejavnosti na lastni kmetiji, kot v primeru prehoda od vzreje plemenskih svinj na celovito prašičerejo (niso več odvisni od nakupov mladih svinj od drugih);
- prilagajanje vse večji zahtevnosti kupcev glede kakovosti in videza hrane – npr. z novimi načini kmetovanja, kot sta biodinamično kmetovanje in ekološka pridelava, ter z lastnim pakiranjem.

2.1.1.2 Novi produkti in storitve

Prejemniki so pri razvoju novih produktov in storitev ubrali nekaj različnih pristopov:

- Diverzifikacijo v druge dejavnosti:
  - z naložbo so bodisi podprli razvoj dejavnosti na kmetiji, ki je do takrat predstavljala manjšo dodatno dejavnost (perutninarstvo ob govedoreji, opravljanje storitev z mehanizacijo) ali pa
  - zmanjšali delovno obremenitev ene od glavnih dejavnosti, zaradi česar lažje razvijajo dodatno dejavnost (mehanizacija za strmi vinograd je omogočila velik prihranek časa, ki ga na kmetiji sedaj posvečajo razvoju konjeništa, ureditev hleva, skladišča in mlekarne je omogočila, da se bodo ukvarjali z gojenjem špargljev).
- Razširitev osnovne dejavnosti: primer je celovita prašičereja namesto vzreje plemenskih svinj.
- Izboljšanje prodaje:
  - vpeljava možnosti prodaje na klic (en intervjuvanec);

² Mišljeno je dejansko povezovanje za izvajanje, ne le izmenjava izkušenj in informacij, kot to npr. odlično poteka v različnih društvih.

- okrepitev prodaje doma z urejenostjo vseh prostorov (hlevov, skladiščnega prostora), kar ni bilo nujno sofinancirano s sredstvi ukrepa 121;
- večji izkoristek pridelkov za prodajo, npr. možnost lupljenja krompirja omogoča prodajo krompirja, ki zaradi videza ni primeren za prodajo.

V vseh primerih so novi produkti in storitve novost na kmetiji, ne pa tudi širše, saj niso popolna novost na slovenskem trgu. Nihče od intervjuvancev ni vključen v sistemske raziskave in ne sodeluje z raziskovalnimi institucijami. Le na kmetiji, ki je kooperant Perutnine Ptuj, so povedali, da jim ta posreduje rezultate svojih raziskav in jim v skladu s tem tudi svetuje pri razvoju. Pomembno pa je upoštevati, da so deli naložb, primarno namenjeni nekemu določenemu namenu, npr. izgradnji rastlinjakov, lahko inovativni zaradi vpeljevanja novih tehnoloških rešitev, ki pa iz podatkov, ki se o naložbi spremljajo v okviru tega ukrepa, niso vidni. Taki so npr. ukrepi za učinkovito rabo energije in uporabo obnovljivih virov za ogrevanje rastlinjakov, ki so primarni namen naložbe.

2.1.1.3 Posredovanje znanja in dolgoročni razvoj

Praktično vsi intervjuvani prejemniki so vključeni v lokalna društva, od društva kmečkih žena do društev rejcev, in se v okviru društev izobražujejo, povezujejo in izmenjujejo informacije. Vsi intervjuvanci se redno izobražujejo na seminarjih, predavanjih različnih organizatorjev (Kmetijska svetovalna služba, društva in združenja, podjetja) in z obiskom sejmov. Večina se jih udeležuje tudi različnih ekskurzij, ne le v Sloveniji, ampak tudi v tujini, ali pa so neposredno povezani s podobnimi kmetovalci, jih obiskujejo ter izmenjujejo znanje in izkušnje.

Iz intervjujev je razvidno, da prejemniki pri naložbah zelo upoštevajo, ali lahko z naložbo izkoristijo več možnosti oziroma ali jih dolgoročno vodi v razvoj dejavnosti, npr. ureditev skladišča za več pridelkov, pakiranje zelja poleg krompirja kot glavnega pridelka ipd. To ne vodi nujno k večji inovativnosti, zagotovo pa omogoča večjo prilagodljivost, kar je eden prvih pogojev inovativnosti.

Večina intervjuvancev že ima naslednike, v dveh primerih se naslednika tudi ustrezno šolata, starši pa jima omogočajo preizkušanje naučenega, delo s kupci pridelkov in razvijanja manjšega dela dejavnosti po lastni želji. Bodoči prevzemniki običajno tudi skrbijo za vzdrževanje in uporabo IKT-tehnologije.

2.1.1.4 Zaključki

- Večje kmetije uvajajo večje novosti in so bolj inovativne tako glede načina dela kot glede diverzifikacije dejavnosti. To je lahko odraz več dejavnikov: večjega poznavanja, boljšega sledenja trendom, večjega kapitala oziroma lažjega dostopa do kapitala in boljšega razumevanja tveganja naložbe, kar se kaže kot večja drznost.
- Gre predvsem za inovativnost znotraj kmetije, s katero kmetija sledi trendom razvoja svoje panoge in standardom, le v nekaj primerih gre za novost na regionalni ravni (uvedba tehnologije, načina dela iz širšega okolja).
- Bodoči prevzemniki, ki se šolajo na kmetijski srednji šoli, že sodelujejo pri vodenju kmetije in sproti uporabljajo novo znanje ter vpeljujejo novosti. Med intervjuvanimi prejemniki so bili taki mladi prevzemniki na močnejših kmetijah, ki so tudi inovativnejše.
- V razpisih oziroma vlogah bi moralo biti jasneje opredeljeno, kaj pomeni nova tehnologija, če je njihov namen ciljno spodbujati naložbe, ki so inovativne v širšem prostoru, ne le na sami kmetiji, saj sicer ta tema v vlogah ni smiselna. Tudi inovativnost znotraj kmetije prispeva k njenemu razvoju in torej ohranjanju in napredovanju kmetovanja, vendar je povečanje konkurenčnosti manjše, kot bi bilo z inovacijami, ki so v širšem prostoru novost.
- Pri izvajanju ukrepa je smiselno spodbujati projekte, ki vsebujejo tudi informacijsko tehnologijo za podporo trženju, pa tudi spremljanju stanja in upravljanju zalog (če to že ni del preostale tehnologije).

2.1.2 Ukrep 123: Dodajanje vrednosti kmetijskim in gozdarskim proizvodom

2.1.2.1 Novi načini opravljanja dela

Dve tretjini (307 od 454) prejemnikov sredstev tega ukrepa vlaga v nove proizvode oziroma proizvodne izboljšave, preostala tretjina pa v nove tehnologije, vendar je analiza izbranih prejemnikov pokazala, da med tema dvema kategorijama, ki ju je treba opredeliti v vlogi, ni jasne razmejitve, saj so podobne investicije uvrščene v obe kategoriji (npr. prejemnik 21, prejemnik 23).

Utemeljitev naložb so pri tem ukrepu precej skope, vendar omogočajo vpogled v tip investicije; prevladujejo **naložbe v nove tehnike in tehnologije za opravljanje dela**. Večinoma gre za **nakup opreme, ki je v panogi že dobro poznana, a je v širšem območju novost**, prejemniki pa so jo večinoma spoznali na sejnih ali v podobnih podjetjih. Najbolj inovativni **na mednarodni ravni sodelujejo** s proizvajalci opreme iz tujine, da bi dobili tehnološko opremo, prilagojeno potrebam majhnega trga oziroma butične proizvodnje (npr. oprema za butično proizvodnjo marmelad proizvajalca opreme za velika hrvaška živilskopredelovalna podjetja, tračna žaga z dvojnimi rezom nemškega proizvajalca, prilagojena za velikost slovenskega trga) in sami vlagajo v razvoj novih produktov (prejemnik 21, prejemnik 23). Stopnja inovativnosti je pri takih prejemnikih visoka, a jih je, sodeč po izboru, relativno malo.

Nova tehnologija omogoča prejemnikom predvsem **večjo produktivnost in učinkovitejšo organizacijo**, nekateri pa so investirali tudi v izboljšanje kontrole kakovosti. Posledično imajo prejemniki več časa za druga opravila, kar je zlasti pomembno pri kmetijah z dopolnilno dejavnostjo in pri samostojnih podjetnikih (npr. strojno polnjenje in etiketiranje kisov na kmetiji prejemnika 35, pakiranje kislega zelja in repe na kmetiji prejemnika 36, sušenje in pakiranje suhega sadja). Po drugi strani pa večja učinkovitost zmanjša število potrebnih delovnih mest, tako da je treba poiskati dodatne dejavnosti, če naj se ohrani isto število zaposlenih; možno bi jih bilo usmeriti v iskanje inovativnih rešitev, vendar zaradi strukture zaposlenih to ni vedno možno. Na splošno (poleg sredstev ukrepa, v katerega so vključeni) si pri razvoju svoje dejavnosti pomagajo na več načinov, nekateri npr. kupujejo rabljeno opremo (tudi iz drugih panog), ki je dovolj dobra, da olajša določene dele proizvodnih procesov (npr. grelec z mešalom pri prejemniku 23), s čimer lahko povečajo proizvodnjo, olajšajo kontrolo kakovosti ali pa posvetijo več časa in sredstev razvoju novih proizvodov in trženju.

Pri ukrepu 123 **več prejemnikov pri načrtovanju investicije izhaja iz ideje o nadaljnjem razvoju dejavnosti**, na kateri nato temelji izbrana tehnologija, ki je predmet naložbe, in ne nasprotno. To je posledica dejstva, da je sektor predelovalne industrije manjši, konkurenca je ostrejša, a je tudi možnost raznolikosti produktov zelo velika. Predelava kmetijskih in gozdarskih proizvodov zahteva, a tudi omogoča, večjo inovativnost za dolgoročni uspeh. Primeri izvedbe idej, ki so omogočile nadaljnji tehnični razvoj, so:

- ureditev in organizacija proizvodnje in prodajnega salona v kupljenem objektu, digitalizacija in ureditev nadzora kakovosti ter zaposlitev pomočnika (prejemnik 23);
- ureditev nove kleti za združitve več dejavnosti na enem mestu – proizvodnje, kletarjenja, arhiva in promocije (prejemnik 30);
- ureditev obrata za pranje, predelavo in pakiranje zelenjave in sadja v različne vrste biorazgradljive embalaže (prejemnik 32);
- termična obdelava mesa za večjo varnost proizvodov (prejemnik 24);
- dvosmerno žaganje z gladkim rezom, ki je hitrejše in prilagojeno zahtevam kupcev (prejemnik 25).

Zgoraj navedeni projekti se razlikujejo po stopnji in načinu inovativnosti. Prva dva primera temeljita na preureditvi in skupku manjših izboljšav: ureditev medenega butika in obrata za predelavo in pakiranje zelenjave v biorazgradljivo embalažo sta skupek manjših investicij, ki z usklajenostjo omogočata kakovostne in inovativne proizvode, medtem ko

ureditev kleti omogoča predvsem boljšo organizacijo in trženje. Pri drugih dveh primerih pa gre za odgovor na zahteve in potrebe kupcev s posamično tehnološko zahtevnejšo prilagoditvijo.

Nekaterim prejemnikom je investicija omogočila **usmeritev na druge trge**, saj ponujajo določene novosti (npr. lesni izdelki za območje nekdanje Jugoslavije) in so povečali obseg dela, tako da imajo dovolj proizvodov, da lahko presežke prodajo v tujino.

Nobeden od petih intervjuvancev **se ne povezuje** s podobnimi posamezniki ali podjetji niti v tržne verige. Vzrok so skeptičnost glede kakovosti in predanosti drugih (npr. med čebelarji), dovolj močan lasten položaj na trgu in odločenost o lastnem uspehu. V primeru proizvajalcev biomase (sekanci, peleti) je vzrok lahko tudi to, da trenutno povpraševanje presega proizvodnjo in zlahka uspevajo sami.

Nekateri izbrani prejemniki se **prilagajajo na nove okoljske izzive** z naložbami v tehnologijo, ki je energetsko učinkovitejša in ima manjšo porabo vode (npr. za pranje zelenjave), poleg tega je energetska učinkovitost običajno že izhodišče pri nabavi nove tehnologije in opreme. Dva od izbranih prejemnikov sta vpeljala uporabo okolju prijaznejše embalaže, prejemnik 32 biorazgradljivo embalažo za zelenjavo, prejemnik 23 pa embalažo za porcijski med, ki jo je lažje reciklirati – to so tudi sami razvili.

2.1.2.2 Novi produkti in storitve

Ukrep 123 spodbuja naložbe v **izkoriščanje biomase kot obnovljivega vira energije**. Od 454 prejemnikov tega ukrepa³ jih je kar tretjina (150) šla v naložbo za predelavo lesa, od tega pa gre pri 68 naložbah za obdelavo lesa za biomaso (izdelava sekancev, peletov), mehanizacijo za zbiranje lesnih ostankov za predelavo v biomaso, ureditev zbirnega centra za predelavo v biomaso ali pa ureditev ogrevanja na biomaso. Inovativnost prejemnikov, ki se ukvarjajo z biomaso, se kaže tudi v raznoliki embalaži in načinu dostave biomase (paketi drv, peletov) ter načinu predelave lesnih odpadkov. Med prejemniki je kar nekaj takih, ki so z naložbo šele zagnali to dejavnost. Poleg teh naložb k izkoriščanju biomase pripomorejo tudi druge naložbe za predelavo lesa, saj lesne odpadke iz proizvodnje (npr. pri razrezu hlodovine) uporabljajo ali prodajajo kot biomaso. Gre za t. i. »zero waste« koncept, ki ga je možno še nadgraditi: v podjetju – prejemniku 25 tako nameravajo urediti mikrosistem daljinskega ogrevanja. Zanimivo je, da nobeden od prejemnikov ni v okviru naložbe uredil sistema kogeneracije, a je ta informacija lahko tudi posledica pomanjkljivih navedb v prijavi.

Intervjuvanci so pri trženju produktov inovativni tudi na področju embalaže, saj uporabljajo različne materiale, dizajn in darilne verzije embalaže. Uporaba v celoti razgradljive embalaže oziroma take, ki jo je možno v celoti reciklirati, je posebej zanimiva za določen segment kupcev.

Precej prejemnikov se je usmerilo v **predelavo bolj zdrave hrane**. Med izbranimi prejemniki je takih petina, usmerili pa so se v izdelavo naravnih kisov brez aditivov, uvajanje zdravih mesnin brez aditivov, predelavo ekološko pridelane zelenjave in sadja ter ekoloških medeno-sadnih izdelkov. Trenutno povpraševanje presega proizvodnjo, kot eno od glavnih ovir za tako usmeritev pa so intervjuvanci navedli premajhno količino ekološko pridelanega sadja in zelenjave, ki so ju zato prisiljeni uvažati iz tujine (predvsem iz države nekdanje Jugoslavije).

Partnerstva za razvoj in prodajo novih produktov in storitev se sklepajo bolj s proizvajalci opreme in odjemalci (npr. hoteli in restavracijami, ki so glavni odjemalci prejemnika 23), kot pa s podobnimi proizvajalci ali z raziskovalnimi institucijami. Taka partnerstva povečujejo inovativnost, saj omogočajo prilagajanje in nadgradnjo proizvodnje glede na tehnološke možnosti in glede na želje odjemalcev. Prejemnik 21 ima lastno razvojno skupino za inovacije in razvoj novih produktov, tako da nima potreb po povezovanju z raziskovalnimi institucijami, nekateri intervjuvanci pa so povedali, da so v stiku s posameznimi raziskovalci iz raziskovalnih institucij in iz raziskovalnih centrov podjetij (npr.

³ Do konca leta 2011.

Krka Novo mesto) za neformalne nasvete. Nekateri so glede uporabnosti raziskav in hitrosti odziva raziskovalnih institucij skeptični.

2.1.2.3 Posredovanje znanja in dolgoročni razvoj

Intervjuvanci svoje znanje posredujejo predvsem v krogu družinskega podjetja, trije so že prenesli del dejavnosti na svoje otroke, ki so se primerno izobrazili ali se še izobražujejo. Zanimiv primer je prejemnik 23, ki je nastal zaradi zanimanja za čebelarstvo takrat 12-letnega sina, danes pa sin čebelari in študira živilstvo, oče pa vodi predelavo in trženje, pri katerih izkorišča znanje iz prejšnje službe v marketingu velikega podjetja.

Zanimivo je, da so intervjuvanci tega ukrepa veliko manj aktivni in znanja ne posredujejo prek stanovskih organizacij, razen v primeru klavnice. Razlog je lahko manjši obseg panoge, in torej manjše število takih organizacij, pa tudi strah pred konkurenco. Novo znanje pridobivajo pretežno sami z obiskom različnih sejmov, podobnih obratov in seminarjev v Sloveniji in tujini. Vsi intervjuvanci nameravajo v prihodnosti razvijati produkte in storitve, ki jim bodo omogočili prodor na tuje trge.

Med analiziranimi prejemniki je nekaj večjih podjetij (Medex, Mlinotest Kruh Koper, Mesnine Bohinja, Ptujška klet), ki vlagajo v razvoj in temu prilagajajo tudi zaposlovanje. Pri manjših prejemnikih, predvsem posameznikih (kmetje, samostojni podjetniki), gre pogosto za družinska podjetja in po mnenju intervjuvancev je taka oblika z vidika inovativnosti uspešna, saj otroci sveže znanje s študija usmerijo v predloge izboljšav, starši pa poskrbijo za stabilnost dejavnosti.

2.1.2.4 Zaključki

- Predelava gozdarskih proizvodov med prejemniki kaže manjšo stopnjo inovativnosti, saj je povpraševanje večje od proizvodnje, poleg tega pa je sam ukrep dokaj ozko usmerjen. Prejemniki sredstev za naložbe v predelavo kmetijskih proizvodov so glede inovativnosti zelo raznoliki, saj gre pri nekaterih za dokaj enostavno predelavo kot dopolnilno dejavnost na kmetiji, nekateri pa izkazujejo visoko stopnjo inovativnosti glede financirane tehnologije (narejene posebej zanje in prilagojen za slovenski trg), proizvodov, embalaže in načina trženja.
- Intervjuvani prejemniki so usmerjeni v tujino, trenutno v tujini predvsem pridobivajo znanje in nabavljajo specializirano opremo, v prihodnosti pa nameravajo tja razširiti tudi prodajo svojih izdelkov; nekaterim to že uspeva. Z vidika inovativnosti je to pomembno zlasti zaradi novega znanja, spoznavanja novih tehnologij in tržnih pristopov, ki jih v Slovenijo vpeljujejo po zgledih iz tujine.
- Družinska podjetja in kmetije z jasno določenim naslednikom so glede na značilnosti ukrepa pri predelavi kmetijskih in gozdarskih proizvodov lahko gonilo inovativnosti, ker kombinirajo znanje in izkušnje različnih generacij ter prinašajo možnost diverzifikacije, med drugim tudi uporabe več proizvodov (npr. uporaba lesnih odpadkov iz predelave za biomaso).
- Povezovanja med posamezniki ali podjetji, ki se ukvarjajo s predelavo, skorajda ni, čeprav bi povezovanje, npr. v skupine proizvajalcev, tržne verige, skupni nastop na trgu in skupno izobraževanje, skupno nabavo in uporabo manj uporabljane opreme (npr. opreme za meritve in kontrolo kakovosti), zagotovo spodbudilo inovativnost.

2.2 Os 3

2.2.1 Ukrep 311: Diverzifikacija v nekmetske dejavnosti

2.2.1.1 Novi načini opravljanja dela

Analizirani prejemniki so se z dejavnostjo, ki je predmet sofinanciranja, ukvarjali že pred naložbo. Za naložbo se jih je večina odločila zaradi **novih idej**, s katerimi bi okrepili nekmetsko dejavnost, največ je seveda naložb v razširitev turistične dejavnosti. Ideje so v širšem okolju prejemnikov večinoma novost, razen v primeru ureditve apartmajev na turistični kmetiji. Take naložbe so na primer:

- ureditev prostorov za kmetijsko svetovanje (prejemnik 50);
- ureditev ogrevanja kmetije na biomaso (iz lastnega gozda) ter hkratna ureditev sušilnice hmelja in mesa, uporaba pepela za gnojenje česna (prejemnik 44);
- ureditev prodajnega prostora za izdelke iz jabolk (kis, sok) in razstavo pridelkov ekoloških kmetov (prejemnik 42);
- ureditev nogometnega igrišča z umetno travo za razširitev ponudbe na turistični kmetiji (prejemnik 57).

Nobena naložba **na ravni Slovenije ne prinaša novih idej ali tehnologij**. Izbrani prejemniki, ki se ukvarjajo s proizvodnimi dejavnostmi, so **izvajali predvsem naložbe v znane tehnologije** za novo dejavnost ali posodobitev že obstoječe proizvodnje. Primeri so: zmogljivejše tehnologije za izdelavo namestitvenega pohištva, ki bo omogočila neodvisnost od dobaviteljev in poljubno kombiniranje novih materialov (prejemnik 48), nakup računalniško podprte tehnologije za izdelavo zahtevnejših lesenih fasad in zunanjih podov (prejemnik 47) ter nove tehnologije za proizvodnjo kuhinjskega pohištva in oken (prejemnik 53). Nekateri projekti kažejo visoko stopnjo inovativnosti pri kombiniranju več dejavnosti in dopolnjevanju storitev. Tak primer med intervjuvanci je prejemnik 44, pri katerem so s sredstvi ukrepa 311 prenovili sistem ogrevanja celotne turistične kmetije, tako da namesto kurilnega olja sedaj uporabljajo biomaso iz lastnega gozda, prenovljeni sistem pa so izkoristili tudi za ogrevanje sušilnice hmelja, sušilnice mesa in za ureditev konvektomata v kuhinji, ki ga uporabljajo za kuhanje večjih količin hrane za goste kmetije. Za shrambo sekancev so predelali in uporabili opuščeni silos za silažo, tako da jim ni bilo treba urediti novega skladiščnega prostora. Že pred obravnavano naložbo so tudi uredili sončno elektrarno, s katero proizvajajo električno energijo za lastne potrebe in viške prodajajo v omrežje.

Štirje od izbranih 20 prejemnikov so naložbo izkoristili za **pokrivanje večjega segmenta dosedanjega trga in nove tržne poti**. Podjetje – prejemnik 48 je na primer s povečanjem odzivnosti oziroma skrajšanjem postopka pridobilo tudi tiste kupce notranjega pohištva, ki so želeli zelo hitro in prilagojeno izvedbo naročila, prejemnik 50 namerava z ureditvijo učilnice razširiti svetovanje na večje skupine, prejemnik 42 pa je z ureditvijo trgovinice za prodajo na domu pritegnil več lokalnih kupcev in meščanov iz okolice. Prejemnik 41 in prejemnik 49 sta z ureditvijo mikrosistemov daljinskega ogrevanja pritegnila **specifični lokalni trg**. Nekatere naložbe iz tega ukrepa so precej podobne naložbam iz ukrepa 123, vendar je med njima jasna razmejitev glede upravičenih stroškov, poleg tega pa je razlika tudi v stopnji inovativnosti in obsegu dejavnosti: prejemniki ukrepa 123 so usmerjeni na večji trg, po možnosti na mednarodno raven, in v inovativen razvoj dejavnosti, medtem ko prejemniki ukrepa 311 s svojo dejavnostjo pokrivajo bolj lokalne potrebe in vključujejo inovacije bolj na ravni kmetije.

Na podlagi intervjujev in informacij o naložbah šestih izbranih prejemnikov o povezovanju z drugimi deležniki lahko sklepamo, da je **povezovanje za lažje opravljanje dela in nove pristope šibko**; prejemniki se sicer povezujejo prek različnih društev in združenj, predvsem na področju kmetijske in gozdarske dejavnosti, a bolj zaradi izmenjave informacij in znanja kot zaradi delitev dela, skupnih nastopov ipd. Dva intervjuvancata se za lažje trženje svojih storitev povezujeata z drugimi akterji: prejemnik 42 se povezuje z drugimi lokalnimi proizvajalci hrane, predvsem ekološkimi kmeti, ki uporabljajo njegovo trgovinico za prodajo in razstavo svojih pridelkov, prejemnik 44 pa svojo turistično kmetijo promovira s pomočjo TIC Žalec; poleg tega se dogovarjata z okoliškimi kmeti, da bi prirejali degustacije lokalnih pridelkov, in bi se rada povezala v tržno verigo.

Podatki o naložbah kažejo, da dobra polovica prejemnikov razvija **dopolnilno dejavnost kot odgovor na družbene, ekonomske in okoljske izzive**, pred katerimi se je znašla njihova kmetija. Prejemniki, ki se ukvarjajo s predelavo lesa v pohištvo, gradbene elemente in biomaso, so izkoristili trende in politike, zaradi katerih je les vse bolj cenjen obnovljiv gradbeni element, uporaba obnovljivih virov energije pa vse bolj finančno privlačna. Vsaj pet izbranih prejemnikov se je dopolnilne dejavnosti lotilo, da bi zagotovili zaposlitev zase ali za otroke, saj se bojijo nadaljnjih posledic gospodarske krize. Eden od prejemnikov je v dopolnilno dejavnost vložil prihranke po vrnitvi z dela v Nemčiji, da je tako lažje ohranil kmetijo in na njej vpeljal novost za tiste čase – t. i. kmečki turizem. Prejemniki sledijo tudi spremembam življenjskega sloga prebivalcev širše okolice: več je aktivnega preživljanja prostega časa, povpraševanja po aktivnih počitnicah in organiziranih športnih pripravah, zaradi česar imajo turistične kmetije dovolj obiska; eden od prejemnikov je uredil tudi športno igrišče. Poleg tega ljudje vse bolj cenijo lokalno pridelano hrano in so pripravljeni sami priti po nakupih h kmetu ali pa na kosilo na turistično kmetijo. Ena od prejemnic je razširila dopolnilno dejavnost podjetniškega in poslovnega svetovanja in izobraževanja, s katero zapolnjuje vrzel v ponudbi strokovnih služb na lokalni ravni.

2.2.1.2 Novi produkti in storitve

Ukrep 311 je namenjen razvoju nekmetijskih dejavnosti na kmetiji, ki jih lahko vodijo vsi člani kmetijskega gospodarstva, in torej s **spodbujanjem diverzifikacije že sam po sebi prispeva k povečevanju inovativnosti na samih kmetijah**. Analiza prejemnikov sredstev ukrepa 311⁴ pokaže, da se jih več kot polovica (102 od 199) ukvarja s turizmom na kmetiji, dobra četrtina (55) se jih ukvarja s pridobivanjem energentov in energije za prodajo iz obnovljivih virov. Med preostalimi prejemniki se jih največ (18) ukvarja s proizvodnjo zunaj Priloge 1 k pogodbi in z drugimi nekmetijskimi proizvodi na kmetiji, po nekaj posameznikov pa se ukvarja z dejavnostmi, kot so obdelava in predelava lesa, izobraževanje, krovska dela, podjetniško svetovanje, prodajne dejavnosti, proizvodnja kovinskih izdelkov, proizvodnja pohištva, proizvodnja strojev in naprav, računalniško programiranje in tradicionalna znanja.

V okviru vsake od teh dejavnosti lahko pride do inovativnih proizvodov in storitev, **manjša možnost inovativnosti pa je pri naložbah v pridobivanje električne energije s sončnimi elektrarnami** (kar 29 oziroma več kot polovica vseh naložb v obnovljive vire energije). Naložbe obsegajo samo postavitve in pozneje vzdrževanje fotovoltaičnega sistema, zato gre v tem primeru za dobrodošel in stabilen vir dodatnega dohodka na kmetiji, vendar z zelo majhnimi možnostmi za tehnološke in tržne inovacije.

Velika večina izbranih prejemnikov je s pomočjo naložbe iz ukrepa 311 vpeljala **nove storitve ali produkte**, odvisno od dejavnosti. Turistične kmetije so med novimi dejavnostmi, ki predstavljajo inovativnost na ravni kmetije, ponudile izboljšano postrežbo, možnost prenočišča, možnost športnega udejstvovanja in dejavnosti za otroke, med novimi produkti pa prodajo predelane lastne zelenjave in suhomesnih izdelkov. Turistične kmetije se med seboj zelo razlikujejo, saj so se nekatere specializirale za določene storitve – npr. za dejavnosti za majhne otroke, spoznavanje dela na kmetiji za šolske otroke, športne dejavnosti in priprave. Na področju izkoriščanja lesa in biomase gre za raznolike naložbe, med drugim sta med izbranimi prejemniki tudi dva primera izgradnje mikrosistema za daljinsko ogrevanje za lokalni izkoristek lesa slabše kakovosti, s katerim bosta ponudila storitev, ki je v celotnem slovenskem prostoru relativno nova in jo bo zato zanimivo spremljati, saj lahko postane primer dobre prakse. Naložbe v ključavničarstvu in izdelavi pohištva so omogočile predvsem proizvodnjo novih produktov, ki jih s staro tehnologijo niso mogli izdelovati, npr. izdelavo zunanjih lesenih fasad in podov ter večjega asortimana kuhinj, predsob in otroških sob.

2.2.1.3 Posredovanje znanja in dolgoročni razvoj

Prejemniki, zajeti v analizi, si izmenjujejo znanje in izkušnje **v okviru različnih društev in združenj**, npr. združenja turističnih kmetij. Znanje prenašajo tudi na potomce, ki bodo kot dediči izvajalci dopolnilne dejavnosti. Včasih je **pomemben vir znanja in izkušenj širša družina**: primer je prejemnik 43, ki je uredil gostinsko ponudbo na turistični

⁴ Do konca leta 2011.

kmetiji, za kar je poleg znanja, pridobljenega v gostinski šoli, veliko znanja in nasvetov dobil od strica in drugih sorodnikov, ki so imeli gostilno, in tako streže jedi po starih družinskih receptih. Večina intervjuvancev ideje in informacije zbira na izobraževanjih in ekskurzijah ne le po celotni Sloveniji, ampak tudi v tujini, predvsem v Italiji (gostinstvo), Avstriji (predelava lesa) in Nemčiji. Eden od intervjuvancev je kmetijo in dopolnilno dejavnost organiziral v skladu z izkušnjami z dolgoletnega dela v Nemčiji.

Dolgoročno namerava večina intervjuvancev dejavnost prenesti na potomce; nekateri se lotevajo dopolnilne dejavnosti tudi zato, da bi **potomcem zagotovili zaposlitev**. Dolgoročni načrti za razvoj same dopolnilne dejavnosti večinoma temeljijo na sledenju trendom in motiviranosti potomcev za prevzem dejavnosti ter kažejo v smeri:

- širitve trga – npr. ureditev podobne trgovnice z domačimi pridelki na območju Ljubljane;
- izboljšanja trženja z ureditvijo spletne strani;
- specializacije ponudbe za večjo prepoznavnost turistične kmetije – npr. aktivne počitnice s kmečkimi opravili (obiranje hmelja, trgatav, ličkanje koruze, trebljenje buč), ponudba dejavnosti v naravi, zaradi ugodne klime ciljno naravnana na pljučne bolnike.

Le ena od intervjuvank aktivno spremlja tudi želje in potrebe obiskovalcev njene turistične kmetije, saj med njimi izvaja ankete in na podlagi rezultatov načrtuje dejavnosti in investicije – npr. postavitve dodatnih igral za otroke.

2.2.1.4 Zaključki

- Ukrep 311 **že po svoji naravi spodbuja inovativnost**, saj podpira razvoj dodatnih, nekmetijskih dejavnosti na kmetiji in s tem novih storitev ali proizvodov. Ukrep je namenjen vsem članom kmetijskega gospodarstva, tako da se razvija več dejavnosti pod isto streho in lahko zaradi interakcij med člani kmetijskega gospodarstva, ki opravljajo vsak svojo dejavnost, pride do dodatne inovativnosti. Pregled izbranih naložb in prejemnikov je pokazal, da ti vpeljujejo **inovacije predvsem na ravni same kmetije in se usmerjajo na lokalni trg**; med izbranimi vlogami je malo naložb, ki bi bile v širšem okolju ali na ravni države nekaj novega.
- Naložbe v mikrosisteme daljinskega ogrevanja ponujajo veliko možnosti za inovativnost, ne le glede tehnične izvedbe. Prejemnik se mora namreč z uporabniki sistema dogovoriti o pravilih uporabe ter pravicah in obveznostih vseh sodelujočih, kar ponuja **priložnost za t. i. družbeno inovativnost na podeželju**. Primer je prejemnik 41, ki je uredil mikrosistem za del vasi v svoji bližini, o čemer se je tudi dogovoril s sosedi – uporabniki sistema.
- **Največ inovativnosti** so pokazali tisti prejemniki, ki so **vključeni v več ukrepov** in pri katerih sta bodisi kmetijski del ali dopolnilna dejavnost že močno razvita in prepoznavna.

2.2.2 Ukrep 312: Podpora ustanavljanju in razvoju mikropodjetij

2.2.2.1 Novi načini opravljanja dela

Prejemniki ukrepa 312 se ukvarjajo z najrazličnejšimi dejavnostmi, največ (78 od 366, dobrih 21 %) se jih ukvarja s proizvodnjo pohištva, z gostinstvom in turizmom (59 prejemnikov oziroma dobrih 16 %), izdelavo kovinskih izdelkov (56 prejemnikov) ter obdelavo in predelavo lesa (55 prejemnikov oziroma 15 %), sledijo obnovljivi viri energije (slabih 8 %), predvsem sončne elektrarne. Med manj zastopanimi dejavnostmi pa najdemo tudi oskrbo živali, izobraževanje, papirne izdelke, popravilo in montažo strojev, proizvodnjo farmacevtskih surovin, kemikalij, oblačil, tekstilij in usnja, računalniške in elektronske izdelke, ravnanje z odpadki, zavetišča za živali ... Zanimivo je, da se kljub precejšnjim potrebam niti en prejemnik ne ukvarja s socialnim varstvom in zdravstvom.

Analiza izbranih prejemnikov je pokazala, da jih je četrtina s sofinanciranjem investirala v **ideje za nov način opravljanja dela**. Podjetje – prejemnik 67 je uredilo moderno opremljeno računalniško učilnico za usposabljanje podjetij v širši okolici, podjetje – prejemnik 68 pa prenočišča in povečalo obstoječe turistične kapacitete (zimski vrt, bazen), tako da bodo lahko prirejali tekmovanja v streljanju na glinaste golobe na slovenski in mednarodni ravni. Podjetje – prejemnik 75 se je lotilo izkoristka ene faze proizvodnje biodizla, prejemnik 76 pa se je iz običajne veterinarske prakse na podeželju usmeril tudi v oskrbo malih živali.

Velika večina izbranih prejemnikov je sredstva namenila za **uporabo novih tehnologij**, s katerimi bodo zamenjali stare naprave, si olajšali delo in omogočili izdelavo izdelkov po meri in naročilu, tako da jim ni treba delati na zalogo (primer: izdelava vrat v podjetju – prejemniku 61). Večinoma gre za že **dobro uveljavljene** tehnologije, tako da so nove naprave kupili pri že uveljavljenih dobaviteljih, nekateri pa so jih dali izdelati natančno glede na potrebe svoje proizvodnje, zato njihova **naložba predstavlja novost v širšem območju, v dveh primerih pa tudi na mednarodni ravni**: podjetje – prejemnik 77 je nabavilo opremo za izdelavo masivnih biolesenih gradbenih elementov, podjetje – prejemnik 79 pa namensko izdelane stroje za avtomatizacijo proizvodnje ščetk in čistilnih gobic. Nekateri (npr. prejemnik 62) bi lahko nove stroje v okviru svoje dejavnosti razvili sami, a se jim po njihovem mnenju to ne splača, saj raje ta čas razvijajo svoje produkte. Nekateri z naložbami vpeljujejo visoko tehnologijo za nišne izdelke; primer je podjetje – prejemnik 70, ki je uvedlo robotsko krmiljen proces izdelave pohištenih koles.

Investicije so nekaterim izbranim prejemnikom omogočile **prodor na trge, ki so jim že bili dosegljivi, a jih do takrat niso mogli izkoristiti**. Taki primeri so ureditev daljinskega ogrevanja, ureditev računalniške učilnice za potrebe okoliških podjetij, investicija za možnost organiziranja mednarodnih športnih tekmovanj in preureditev veterinarske klinike, da bo lahko oskrbela tudi male živali. Ti primeri temeljijo na lokalnem, pa tudi mednarodnem povezovanju. Pri večini analiziranih prejemnikov sredstev pa je **povezovanje za lažje opravljanje dela in nove pristope dokaj šibko**.

Podobno kot pri ukrepu 311 so prejemniki, ki se ukvarjajo s predelavo lesa v pohištvo, gradbene elemente in biomaso, **izkoristili okoljske trende in politike**, zaradi katerih je les vse bolj cenjen obnovljiv gradbeni element, uporaba obnovljivih virov energije pa vse bolj finančno privlačna.

2.2.2.2 Novi produkti in storitve

Tudi prejemniki iz ukrepa 312 **večinoma delajo sami**, brez povezovanja v partnerstva. Dva prejemnika sredstev sta razvila dejavnost, ki temelji na povezovanju in sodelovanju (prejemnik 67, prejemnik 68).

Skoraj vsi izbrani prejemniki so s pomočjo naložbe iz ukrepa 312 **vpeljali nove storitve ali produkte**, odvisno od dejavnosti. **Nove storitve** so vpeljevali predvsem prejemniki s področja gostinstva in turizma (tudi v povezavi s športom), izobraževanja in veterinarskih storitev, pa tudi uporabe biomase. Mizarstvo – prejemnik 66 je na zanimiv način izkoristilo nujno investicijo – zamenjavo dotrajanega kotla za ogrevanje, da je uredilo daljinsko ogrevanje dela naselja, za katerega bo uporabilo lesne odpadke iz svoje proizvodnje. Zanimiva je tudi naložba prejemnika 64, ki je uredil pravljичni gozd s poudarkom na senzoričnem zaznavanju z vsemi čutili, s čimer se je dodatno specializiral za turistično ponudbo za mlade družine z majhnimi otroki (ciljna skupina: do 7 let).

Nove produkte so vpeljevali predvsem tisti prejemniki, ki se ukvarjajo s proizvodnjo specializiranih kovinskih in lesnih proizvodov, od pohištva (prejemnik 61), lesenih gradbenih elementov (prejemnik 65, prejemnik 77) do delov za belo tehniko in medicinske pripomočke (prejemnik 63) ter drugih strojnih delov (prejemnik 72) in pritrtil za toplotno izolacijo (prejemnik 73). Najbolj specializiran produkt je uvedlo podjetje – prejemnik 71, ki je s pomočjo ukrepa 312 zagnalo proizvodnjo premičnih tarč.

Večina podjetij je **usmerjena na slovenski trg**, prizadeva pa si prodreti tudi na mednarodne trge – nekaterim bo ravno naložba v okviru ukrepa 312 omogočila dovolj veliko proizvodnjo, da bodo lahko proizvode izvažali (npr. prejemnik 79, ki proizvaja ščetke in čistilne gobice).

Nihče od intervjuvanih prejemnikov **ne sodeluje z raziskovalnimi organizacijami**, vendar vsi razvijajo lastno znanje in iščejo inovativne rešitve za izboljšanje produktov in optimizacijo procesov. Nekateri svoje rešitve tudi patentirajo (prejemnik 62), veliko pa sodelujejo tudi s proizvajalci strojne opreme, ki jo uporabljajo.

2.2.2.3 Posredovanje znanja in dolgoročni razvoj

Podobno kot pri ukrepu 123 se tudi prejemniki ukrepa 312 **malo povezujejo med seboj**: informacije pridobivajo predvsem na študijskih potovanjih, sejnih, s spremljanjem evropskih trendov in z lastnimi analizami stanja, sodelovanja s podobnimi podjetji ali v okviru sektorskih združenj, razen v sektorju gostinstva in turizma, v katerem so prejemniki aktivni v turističnem združenju, pa skorajda ni. Tako do inovacij prihaja predvsem v stiku z dobavitelji, pogodbenimi partnerji, izdelovalci opreme in kupci.

Nadaljnji razvoj večine od petih intervjuvancev temelji na **družinskem podjetništvu**, trije že vključujejo sinove, ki študirajo v skladu s potrebami podjetja in med študijem že sodelujejo pri določenih nalogah v podjetju. Večina intervjuvancev je sedaj usmerjena v povečanje proizvodnje in prodaje oziroma v primeru turistične dejavnosti v povečanje števila obiskovalcev. Zanimiv je primer prejemnika 62, ki v podjetju nadaljuje očetovo tradicijo: ta je zaradi lastnih potreb začel z lastno proizvodnjo opreme, ki jo je potreboval na kmetiji, stroje je nato nadgrajeval in razvil uspešno dejavnost. Ker še vedno izhajajo iz dejanskih potreb kmetijstva in se prilagajajo sodobnemu načinu dela, kljub krizi dosegajo zastavljene rezultate, podjetje pa bo sčasoma prevzel sin.

2.2.2.4 Zaključki

- Analiza izbranih prejemnikov ukrepa 312 je pokazala, da je **inovativnost med njimi dokaj visoka predvsem vertikalno** v procesu proizvodnje, v kateri prejemniki vpeljujejo novosti v svoje proizvodne procese na podlagi potreb kupcev in sodelovanja z dobavitelji. Inovativnost na horizontalni ravni (s podobnimi podjetji – skupno trženje, skupni nastopi na sejmih ipd.) je nizka, saj ni dovolj vzpostavljenega sodelovanja za ustvarjalnost in snovanje inovativnih rešitev v interakcijah s podobnimi akterji.
- Mikropodjetja večinoma nameravajo nadaljevati razvoj kot **družinska podjetja; v podjetjih, v katerih se potomci** zgodaj odločijo za vključitev in tudi za primeren študij, prihaja zaradi mešanja novega znanja in tradicije do večje inovativnosti in dolgoročneje usmeritve.
- Večina podjetij je usmerjena **na slovenski trg**, z nišnimi produkti pa lahko uspejo tudi na tujih trgih.
- **Nabor dejavnosti**, ki so upravičene do sofinanciranja, delno omejuje inovativnost tega ukrepa, saj se morda pojavljajo lokalne potrebe po določenih storitvah, ki pa niso upravičene do sredstev tega ukrepa in jih je zato prejemnikom težje »zagnati«.

2.2.3 Ukrep 322: Obnova in razvoj vasi

Med prejemniki sredstev ukrepa 322 smo izbrali občine, navedene v spodnji preglednici, in pregledali njihove naložbe z vidika inovativnosti. Pregled je obsegal tudi pregled samih prijav v fizični obliki. Vrste naložb smo glede na vsebino lahko razdelili na 3 skupine: na ureditev zunanje infrastrukture za vaščane (vsi objekti na prostem, kot so igrišča in parkirišča), ureditev notranje infrastrukture za občane (objekti s prostori za različne dejavnosti) in ureditev kraja, razdelitev pa je bila opravljena na podlagi podatkov iz vloge in pregleda dokumentacije. Nobeden od projektov ne izstopa, pri vseh gre za dokaj podobne naložbe v zelo podobno infrastrukturo.

Nabor upravičenih aktivnosti tega ukrepa je omejen in je usmerjen v infrastrukturo in opremo, zato so sami projekti pravzaprav zelo standardni, uporabljajo se običajni materiali (bodisi tradicionalni, kot npr. tlakovci, bodisi sodobni gradbeni materiali) in oprema, za objekte kulturne dediščine veljajo še posebne omejitve. Večina intervjuvancev je glede inovativnosti navajala način obnove objektov, uporabo materialov ali ureditev zunanjih površin, saj gre pogosto za prvo ali vsaj eno od prvih naložb v posameznem kraju. Projekti so večinoma torej inovativni zato, ker z naložbo omogočajo ohranjanje obstoječih ali izvajanje novih dejavnosti, tudi nove kombinacije dejavnosti (npr. obnova stare šole za dejavnosti krajanov, ureditev prostora ob šoli kot šolskega igrišča in hkrati javnega prostora), ne pa zaradi inovativnih materialov ali postopkov obnove.

Preglednica 2: Izbrane občine in njihove naložbe (*– opravljeni pogovori s pristojnimi predstavniki)

Občina	Naziv naložbe	Ureditev infrastrukture za vaščane	Olepšanje kraja
--------	---------------	------------------------------------	-----------------

		Zunanja	Notranja	
Občina Sv. Jurij v Slovenskih Goricah*	Ureditev vaškega jedra Jurovski Dol			Ureditev vaškega jedra – pretlakovanje, dostop
Občina Litija*	Polšnik – obnova vasi, ureditev javnih športnorekreativskih površin	Ureditev površin ob šoli in vrtcu		Ureditev vaškega jedra
Občina Žirovnica*	Večnamenska športna dvorana – 3. faza (zunanje površine)	Ureditev športnih in površin, parkirnih površin v naselju Zabreznica		Ureditev zunanjih površin in aleje slavni rojakov
Občina Sežana*	Urejanje vaških jeder			Ureditev več vaških jeder s poudarkom na prostoru za druženje otrok in starejših
Občina Kozje*	Izgradnja večnamenskega objekta – Doma krajanov v Podsredi		Obnova doma krajanov v Podsredi	
Občina Šenčur	Ureditev vaškega jedra v Vogljah	Igrišče za odbojko na mivki, parkirišče, otroško igrišče		Pločnik, tlak, dostop za invalide, park, oglaševalni pano
Občina Ljutomer	Rekonstrukcija vaškega jedra v naselju Mala Nedelja		Obnova združnega doma Cven za delovanje društev, izboljšana energetska varčnost	
Občina Brda	Obnova večnamenskih površin ob gradu v Kojskem	Obnova večnamenskih površin ob gradu v Kojskem	Sanacija Gotske hiše v Šmartnem	
Občina Rogatec	Izgradnja pomožnega nogometnega igrišča	Ureditev pomožnega nogometnega igrišča in igrišča za odbojko na mivki		
Občina Ajdovščina	Večnamenska dvorana s pomožnimi prostori KS v Budanjah in ureditev vaškega jedra v Dolgi Poljani		Večnamenska dvorana s prostori KS v Budanjah, v njej je tudi pisarna in manjša sejna soba.	Ureditev vaškega jedra v Dolgi Poljani
Mestna Občina Koper	Nadgradnja doma KS Gradin v Brezovici			Ureditev trga pred domom KS Gradin v Brezovici
Občina Gorenja Vas - Poljane	Ureditev Gorenjevaškega trga			Ureditev vaškega trga
Občina Krško	Rekonstrukcija stare osnovne šole Veliki Trn ter sprememba namembnosti v prostore za krajevno skupnost, društva in stanovanja		Rekonstrukcija stare osnovne šole v prostore za KS, društva in stanovanja	
Občina Zagorje ob Savi	Obnova šole Šentgotard za večnamenske dejavnosti		Rekonstrukcija stare osnovne šole v prostore za različne dejavnosti	
Občina Sodražica	Celovita ureditev naselja Podklanec			Ureditev avtobusne postaje, počivališča s tematskimi informativnimi tablami, ureditev razsvetljave, smerokazov, tematskih poti
Občina Sv. Ana v Slov. Goricah	Ureditev vaškega jedra v Sv. Ani	Parkirišče, večji odprti prostor za prireditve		Ureditev vaškega jedra – hodnika, postajališča, javne razsvetljave, večjega

Občina	Naziv naložbe	Ureditev infrastrukture za vaščane		Olepšanje kraja
		Zunanja	Notranja	
				odprtega prostora
Občina Cerkevjak	Ureditev naselja Cogetinci			Ureditev pločnika, javne razsvetljave, avtobusnih postajališč
Občina Postojna	Gradnja večnamenske dvorane v Hruševju		Ureditev večnamenske dvorane v Hruševju – za šport, gledališke predstave, druženje, pogostitve	
Občina Šentjur pri Celju	Ureditev vaškega jedra v Dobrini			Ureditev vaškega jedra
Občina Brežice	Obnova sanitarij in skupnih prostorov		Rekonstrukcija večnamenske dvorane, povečana energetska varčnost	

Ključni vidik inovativnosti projektov pa so predvsem oblikovanje objektov oziroma površin, dejavnosti, ki se odvijajo v prenovljenih objektih in na prenovljenih površinah, in način upravljanja. V Sv. Juriju v Slovenskih Goricah so na primer uredili glavni trg v obliki vodnih krogov; taka oblika pa je bila rezultat delavnice študentov arhitekture. Hkrati z obnovo trga so uredili meteorno kanalizacijo, da so odpravili poplavljanje.

Naložbe iz tega ukrepa omogočajo druženje med različnimi družbenimi skupinami (starejši, otroci, športna društva, mladinske skupine ...), kar lahko pripelje do družbenih interakcij, ki zagotavljajo ustvarjalnost ter porajanje novih idej in dejavnosti – do t. i. družbene inovativnosti. S tega vidika so najpomembnejše tiste ureditve, ki omogočajo druženje čim bolj raznolikih družbenih skupin, kot je na primer ureditev večnamenskih površin ob gradu v Kojskem (balinišče, igrišče, razgledišče ...) ter ureditev igrišča za odbojko na mivki, parkirišča, otroškega igrišča in parka v Vogljah v občini Šentjur. Pri obnovi objektov so za družbeno inovativnost najpomembnejše tiste, ki omogočajo več različnih dejavnosti pod isto streho, od društvenih druženj do športnih dejavnosti in gledaliških predstav – eden takih primerov je večnamenska dvorana v Hruševju v občini Postojna. Občina Žirovnica, ki je z naložbo uredila večji prostor ob šoli, je z naložbo pridobila urejen javni prostor, ki je zaživel s tržnico, prireditvami ter kot prostor druženja in rekreacije (pozimi uredijo drsališče) občanov vseh starosti.

Sami projekti so zaradi upravičenih stroškov omejeni glede inovativnosti pri oblikovanju in izvedbi infrastrukture, imajo pa tudi posreden vpliv na inovativnost, in sicer pri rabi infrastrukture. Način rabe infrastrukture je lahko pomemben vidik inovativnosti v kraju in lahko prispeva h kakovosti življenja, če omogoča stalno uporabo različnim ciljnim skupinam. Iz pridobljenih podatkov o projektih in vlogah ni mogoče razbrati, kdo bo uporabljal objekte in kako, pa tudi ne, kdo jih bo vzdrževal, zato je težko oceniti njihovo inovativnost na ravni uporabe. Intervjuvani predstavniki občin so povedali, da so urejeni objekti kot javne stavbe v lasti in upravljanju občinskih uprav, uporabniki pa prispevajo mesečni (za redno uporabo) ali enkratni znesek (za prireditve), tako da so dostopni praktično vsakomur. Za neprofitne organizacije, kot so društva, združenja ipd., velja cenik, s katerim ravno pokrijejo stroške, za profitne organizacije pa je cenik najema višji in vključuje stroške z najemnino vred. To omogoča ustvarjalne dejavnosti krajanov, ki lahko vodijo v nove inovativne dejavnosti in prispevajo k nadaljnjemu razvoju kraja.

2.2.3.1 Zaključki

- Ukrep 322 spodbuja naložbe v infrastrukturo, zato je inovativnost tega ukrepa omejena na njeno oblikovanje; ukrep je z vidika inovativnosti pomemben predvsem zato, ker upravičenci s pomočjo sredstev tega ukrepa vzpostavijo oziroma izboljšajo osnovne pogoje za t. i. družbeno inovativnost – porajanje idej ob sodelovanju različnih družbenih skupin in različnih generacij občanov. Ukrep sam po sebi torej neposredno ne spodbuja

inovativnosti, spodbuja pa jo posredno – ker omogoča vzpostavitev in ureditev prostorov, kjer se srečujejo različne družbene skupine, ki vpeljujejo novosti v kraj (športna društva, prireditve, tržnica ...).

- Inovativno rabo infrastrukture, urejene s pomočjo ukrepa 322, je mogoče spodbujati z drugimi ukrepi PRP 2007–2013, predvsem z različnimi projekti pristopa LEADER (npr. lokalne tržnice, projekti medgeneracijskega društva ...) in določenimi dejavnostmi mikropodjetij (ukrep 312) ter dopolnilnimi dejavnostmi na kmetiji (ukrep 311), kot so npr. organizacija športnih prireditev, prodaja izdelkov domače obrti, prodaja domačega kruha in peciva, varstvo otrok ...

2.3 Pristop LEADER

Vse Lokalne akcijske skupine (LAS) so bile pozvane, da iz svojih letnih izvedbenih načrtov posredujejo informacije o projektih, ki so se jim zdeli najbolj inovativni. Odzvalo se je 15 LAS, nekatere so poslali nekaj predlogov, med katerimi smo s primerjavo in po lastni presoji izbrali najbolj inovativnega. Projekte smo analizirali po posameznih elementih inovativnosti. Obravnavani projekti so predstavljeni v spodnji preglednici, v naslednji preglednici pa je predstavljen pregled elementov inovativnosti po posameznih projektih.

Preglednica 3: Pregled inovativnih projektov LAS

Lokalna akcijska skupina	Projekt	Partnerji	Kratek opis dejavnosti	Utemeljitev inovativnosti iz prijavnice oziroma opisa projekta
LAS Obsotelje in Kozjansko	Ekoremediacije – za čistejše podeželje	Javni zavod Kozjanski park	<ul style="list-style-type: none"> Izobraževalno-osveščevalne delavnice – ekoremediacije kot osnova za regionalni razvoj na primeru občin v Sloveniji in tujini Izvedba strokovne ekurzije – primer dobre prakse (Občina Radlje ob Dravi: dve učni poti; občina Poljčane: Razvojni center narave). Izvedba investicije v rastlinsko čistilno napravo na ekološki kmetiji Jurij Krivec. 	V prijavnici je navedeno, da je projekt inovativen, ker so tovrstne ekosistemske rešitve varstva okolja novost na projektnem območju, tako da se je lokalno prebivalstvo večinoma prvič seznanilo z ekoremediacijskimi tehnologijami, predvsem z rastlinskimi čistilnimi napravami.
LAS Lastovica	TRES AMICI	Osnovna šola Miklavž	Obuditev spomina na čase, ko je bil Miklavž še pod Rimljani, za otroke 3 osnovnih šol, od tega 1 iz Avstrije. Otroci so izdelovali različne gospodinske predmete iz tiste dobe, nekateri so imeli oblečena rimska oblačila.	V prijavnici je navedeno, da je projekt inovativen, ker je sicer slabo poznane rimske gomile uporabil kot povezovalni člen za čezmejno mreženje, za bogatenje izkušenj s tujim jezikom ter za kulturni dialog.
LAS Spodnje Savinjske doline	Postavitev kozolca v bioparku NIVO	NIVO EKO, d. o. o.	<ul style="list-style-type: none"> Postavitev kozolca Ureditev okolice Odprtje kozolca Letni program aktivnosti (promocije, druženja, predstavitev produktov ekološke pridelave, ekotržnice, zelišča ipd.) Trženje/najem 	LAS ni posredoval prijavnice ali poročil projekta, iz katerih bi bila razvidna inovativnost projekta in ni posebej utemeljil svoje izbire.
LAS Mežiške doline	Lopa – modularna nadgradnja spletnega časopisa Bajta.si	<ul style="list-style-type: none"> Društvo za širjenje kulture na svetovnem spletu – ŠKuSS Praper d.o.o. – načrtovanje in 	<p>Spletni portal Bajta.si naj bi nadomestil in izpopolnil klasično posredovanje relevantnih informacij ter hkrati ponudil bralcem inovativne in nekonvencionalne oblike obveščanja o dogodkih na Koroškem.</p> <p>Predvidene aktivnosti:</p> <ul style="list-style-type: none"> izdelava in promocija koncepta, oblikovanje kontaktne strani Z Bajto do dogovorov (vprašanja za 	S spletnim portalom Bajta.si so želeli nadomestiti in izpopolniti klasično posredovanje relevantnih informacij, hkrati pa z novimi pristopi in novinarskimi koncepti ponuditi bralcem inovativne in nekonvencionalne oblike obveščanja o

Lokalna akcijska skupina	Projekt	Partnerji	Kratek opis dejavnosti	Utemeljitev inovativnosti iz prijavnice oziroma opisa projekta
		<ul style="list-style-type: none"> razvoj aplikacij ter načrtovanje in realizacija strežniških sistemov 	<p>javne službe),</p> <ul style="list-style-type: none"> oblikovanje Koroškega spletnega grozda, ocenjevanje spletnih strani koroških občin, fotoknjiga Koroška v besedi in sliki 2009. 	<p>dogodkih na Koroškem. Eden od ciljev projekta je bil z inovativnim pristopom pri projektih omogočiti enakomeren napredek in razvoj na različnih področjih na celotnem območju Mežiške doline in širše Koroške (tako na spletu, kot tudi v realnosti – pri projektu gre za poseganje virtualnega v realno in nasprotno; primera: pobude obiskovalcev ali fotoknjiga).</p>
LAS loškega pogorja	Očistimo vodo	<ul style="list-style-type: none"> Razvojna agencija Sora, d. o. o. Občina Škofja Loka Občina Železniki Planinsko društvo Sovodenj 	<ul style="list-style-type: none"> Ureditev 4 pilotnih malih komunalnih čistilnih naprav (MKČN) različnih tipov za javne zgradbe (3 osnovne šole in Planinski dom na Ermanovcu) na območjih razpršene poselitve celotne LAS, ki bodo namenjene ozaveščanju in spodbujanju občanov in občank k pravočasni in ustrezni ureditvi čiščenja odpadne komunalne vode. Izvajanje monitoringa delovanja MKČN. Skupinsko svetovanje s področja MKČN s predstavitvijo ustreznih MKČN na seriji predavanj in informiranje občanov. 	<p>V prijavnici je navedeno, da je projekt inovativen, ker je prvi projekt na območju LAS, v okviru katerega se bo vgradilo pilotne MKČN, na katerih se bo izvajal monitoring njihovega delovanja, vse skupaj pa bo namenjeno informiranju in spodbujanju občanov in občank k pravočasni in ustrezni ureditvi čiščenja komunalnih odpadnih voda.</p>
Toti LAS	Galerija in muzej Methansova hiša	<ul style="list-style-type: none"> Leopold Methans 	<ul style="list-style-type: none"> Obnova Methansove hiše ter ureditev galerije in muzeja Oprema kletnih prostorov za degustacije Izvedba 2 dogodkov in izdelava spletne strani 	<p>V prijavnici je navedeno, da je projekt inovativen, ker v občini Šentilj še ne obstaja objekt, ki bi bil namenjen ohranjanju kulturne in etnološke dediščine, družina Methans pa v svoji hiši prireja najrazličnejše prireditve.</p>
LAS Po poteh dediščine od Idrije do Kolpe	Vzpostavljanje vsebin Rokodelskega centra	<ul style="list-style-type: none"> Območna obrtno-podjetniška zbornica Ribnica Občine: Ribnica, Sodražica in Loški Potok Javni zavod Miklova hiša Obrtna zbornica Slovenije Rokodelski centri 	<p>Projekt je želel vzpostaviti vsebine Slovenskega rokodelskega centra suhe robe in lončarstva v skladu s konceptualno zasnovo centra:</p> <ul style="list-style-type: none"> določitev zahtev in vsebin za ureditev prostorov, vzpostavitev profitnih vsebin rokodelskega centra (zbirke, razstave rokodelskih izdelkov), povezovanje regionalnih Centrov domače in umetne obrti, mreža, svetovanje, partnerstva, promocija, razvoj in vzpostavitev programov na področju domače in umetne obrti: izobraževanje, kultura, turizem. <p>Projekt bo v nadaljevanju vodil tudi v čezmejno sodelovanje.</p>	<p>V prijavnici je navedeno, da je projekt nov in za Ribnico (in Slovenijo) inovativen, saj Slovenija takega centra nima, a naj bi bil za promocijo in razvoj slovenskega rokodelstva nujno potreben.</p>

Lokalna akcijska skupina	Projekt	Partnerji	Kratek opis dejavnosti	Utemeljitev inovativnosti iz prijavnice oziroma opisa projekta
		Slovenije		
LAS – Društvo za razvoj podeželja Zgornje Savinjske doline	Dogodki in prireditve za krepitev identitete ter izboljšanje kakovosti izdelkov, storitev in bivanja na podeželju	<ul style="list-style-type: none"> • Občina Solčava • Društvo lastnikov gozdov Tisa • Zavod za gozdove Slovenije • Društvo rejcev ovc jezersko-solčavske pasme • Ovčerejsko društvo Raduha • Logarska dolina, d.o.o. 	<ul style="list-style-type: none"> • Izvedba 5 tematskih dogodkov o lokalni identiteti in proizvodih (les, ovčja volna) • Festival ovčje volne 'Bicka' • Serija izobraževalnih dogodkov • Virtualni razstavi v Centru Rinka z naslovom »V spomine ujeti čas« in »Gorski turizem« • Festival gorskega lesa 	V prijavnici je navedeno, da projekt predstavlja nov – drugačen pristop k razvoju in predstavitvi izdelkov iz volne in gorskega lesa ter k razvoju storitev, povezanih z njimi, prek prireditev in dogodkov, tudi v povezavi s turizmom. Poleg tega se je z dogodki izpostavilo solčavsko narečje kot temeljni del identitete območja, festival pa je povezal predelovalce ovčje volne iz vse Slovenije in okrepil vezi tudi s predelovalci iz tujine (Avstrija, Hrvaška).
LAS Društvo za razvoj podeželja Šaleške doline	Sadni gozd	<ul style="list-style-type: none"> • Ljudska univerza Velenje • Društvo tabornikov Rod Jezerski zmaj • Šolski center Velenje • Premogovnik Velenje • Občina Šoštanj • Center za vzgojo in usposabljanje Velenje • Erico Velenje 	<ul style="list-style-type: none"> • Zasaditev sadnega drevoreda (vsaj 150 avtohtonih sadnih dreves in 150 sadik sadnega grmičevja) na saniranih degradiranih in drugih površinah v 3 občinah • Priprava 15 promocijskih turističnih izobraževalnih tabel • Vzpostavitev sodelovanje društev in šol, ki bodo skrbeli za zasajene površine. • Ustanovitev fundacije Sadni gozd, katere cilj bo do leta 2016 zasaditi v občinah Velenje, Šoštanj in Šmartno ob Paki vsaj 10.000 sadnih dreves in lupinarjev ter 10.000 sadik sadnega grmičevja. • Razvoj in izvedba 10 pilotnih izobraževalnih delavnic • Priprava izobraževalnega in propagandnega gradiva • Dogodek za promocijo nove turistične in kmetijske zanimivosti 	V prijavnici je zapisano, da je projekt inovativen, ker je pripravljen v skladu s svetovnimi trendi in naj bi postal primer dobre prakse tako v Sloveniji kot v Evropi.
LAS Dobro za nas	Ekološka zgodba VREČKICA	<ul style="list-style-type: none"> • Vrtec Otona Župančiča 	<ul style="list-style-type: none"> • Priprava in izdaja slikanice Mesečeve sanje za osveščanje o uporabi vrečk, ki so narejene iz okolju prijaznejših materialov • Lutkovna igrice • Delavnice, na katerih so otroci sami porisali ekološko vrečko 	LAS ni posredoval prijavnice ali poročil projekta, iz katerih bi bila razvidna inovativnost projekta, in ni posebej utemeljil svoje izbire.
LAS med Snežnikom in	Integriranje mladine v razvoj podeželja	<ul style="list-style-type: none"> • Osnovna šola Dragotin Kette, 	Namen projekta je bil na zanimiv in strokoven način otrokom približati kmetijstvo, jih spodbuditi, da o njem začnejo razmišljati pozitivno, in jih	V prijavnici je navedeno, da je projekt prvi v takšnem obsegu v Sloveniji in je inovativen v

Lokalna akcijska skupina	Projekt	Partnerji	Kratek opis dejavnosti	Utemeljitev inovativnosti iz prijavnice oziroma opisa projekta
Nanosom		Ilirska Bistrica <ul style="list-style-type: none"> • Osnovna šola Košana • Osnovna šola Kuteževo • Osnovna šola Prestranek • Osnovna šola Miroslava Vilharja, Postojna, Podružnična šola Hruševje • Osnovna šola Miroslava Vilharja Postojna 	skozi konkretne dejavnosti pripeljati tudi do merljivih rezultatov – izdelkov, ki so jih na koncu lahko tudi zaužili. Projekt je bil zasnovan na principu kmetijskega krožka, v okviru katerega so otroci spoznali tudi intenzivno in integrirano kmetijstvo, poudarek pa je bil na biokmetijstvu (trajnostnem razvoju, pridelovanju zdrave hrane, ohranjanju kulturne krajine, biodiverziteti ter možnosti pridobivanja dohodka in zaposlovanja v domačem kraju). Projekt je bil povezan z učnim načrtom devetletke, dejavnosti pa so učenci predstavili na Kmetijski tržnici v Ilirski Bistrici.	vseh pogledih: glede pristopa k izvajanju projekta, zaradi obsega dejavnosti, zaradi aktivnega vključevanja udeležencev v dejavnosti projekta in da se je izvajal skozi vse leto – tudi med poletnimi počitnicami. Pomembno je tudi to, da je zajel šest osnovnih šol na področju LAS, obenem pa zainteresiral tudi strokovno javnost na Ministrstvu za šolstvo in KGZ Slovenije. OŠ Dragotin Kette je delno zaposlila mentorico krožka.
LAS Srce Slovenije	Odprto učno okolje v gozdu	Ustanova razvojna fundacija Pogum	V sklopu projekta bo izvedena vrsta delavnic za otroke ter vzgojitelje in učitelje v vrtcih in osnovnih šolah na območju LAS Srce Slovenije. Namen delavnic je osvestiti otroke in odrasle o pomenu gozda za preživljanje prostega časa, pa tudi o pomenu trajnostnega ravnanja z gozdom in ohranjanja naravne dediščine. Poleg delavnic je bil projekt predstavljen na strokovnem dogodku, organizirana bo razstava na temo gozda in rezultatov projekta, pripravljeno bo tudi učno gradivo in oblikovana zgibanka.	Odprto učno okolje v gozdu predstavlja nov pristop v predšolski in šolski pedagogiki, ki temelji na izkustvenem učenju. Projekt vzpodbuja inovativnost in ustvarjalnost med mladimi.
LAS Dolenjska in Bela krajina	Revitalizacija belokranjskih steljnikov	Občine Metlika (nosilec projekta), Črnomelj, Semič, KP Kolpa, Zavod RS za varstvo narave	<ul style="list-style-type: none"> • Inventarizacija flore in favne, ki jo izvajajo določeni eksperti za rastline, ptice, metulje in glive. • Sanitarna čiščenja, redčenje drevja, predvsem neavtohtonih vrst in breze, grmovja, mulčenje in priprava tal za košnjo in nadaljnje vzdrževanje. • Osveščanje javnosti s prezentacijami in z različnimi tematskimi delavnicami s poudarkom na ohranjanju identitete Bele krajine (obuditev ljudskih običajev in oblikovanje produktov za dopolnilne dejavnosti). • Animacija in vključevanje aktivnih kmetov in lastnikov steljnikov, 	LAS ni posredoval prijavnice ali poročil projekta, iz katerih bi bila razvidna inovativnost projekta, in ni posebej utemeljil svoje izbire.

Lokalna akcijska skupina	Projekt	Partnerji	Kratek opis dejavnosti	Utemeljitev inovativnosti iz prijavnice oziroma opisa projekta
			<p>zato da bi bilo zagotovljeno sonaravno vzdrževanje in gospodarjenje, s čimer bi bilo omogočeno vključevanje v ustrezne kmetijsko okoljske ukrepe (prednost vključevanja v projekt za ekološke kmete in kmete, ki se ukvarjajo z integriranim kmetovanjem).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sodelovanje osnovnih šol v okviru različnih natečajev (likovni, literarni ...). 	
LAS Bogastvo podeželja ob Dravi in v Slovenskih goricah	S kolesi ob Dravi in po Slovenskih goricah	Občine Destričnik, Dornava, Hajdina, Juršinci, Kidričevo, Markovci, Ptuj, Trnovska vas in Sveti Andraž v Slovenskih goricah	<p>Namen je s kolesarsko potjo povezati tri naravne enote Spodnjega Podravja, Dravsko in Ptujsko polje ter Slovenske gorice. Kolesarji lahko ob poti spoznavajo bogato kulturno in naravno dediščino območja ter doživijo raznovrstno kulinarično in vinsko ponudbo. V okviru projekta so bile izvedene naslednje aktivnosti:</p> <ul style="list-style-type: none"> • postavitve označevalnih tabel kolesarskih poti v vseh občinah, • postavitve označevalnih tabel za predstavitev naselij ter naravnih in kulturnih znamenitosti, • postavitve preglednih tabel celotne kolesarske poti v devetih občinskih središčih, • izdelava promocijskega gradiva (zloženke, bilten ...), • izvedba promocijskih prireditev za lokalno prebivalstvo in goste. 	LAS ni posredoval prijavnice ali poročil projekta, iz katerih bi bila razvidna inovativnost projekta, in ni posebej utemeljil svoje izbire.

Preglednica 4: Pregled elementov inovativnosti, ki jih vsebuje posamezen projekt

Lokalna akcijska skupina	Projekt	Uporaba novih idej	Uporaba novih tehnik in tehnologij	Usmeritev na nove trge	Povezovanje različnih sektorjev in deležnikov	Podpora novim skupinam, ki se ukvarjajo s prioriteta	Iskanje novih rešitev za družbene, ekonomske in okoljske izzive	Tehnologije za ekonomijo, temelječo na naravnih virih	Partnerstva	Procesi oziroma storitve	Produkti
LAS Obsotelje in Kozjansko	Ekoremediacije – za čistejšo podeželje		✓		✓		✓			✓	
LAS Lastovica	TRES AMICI				✓				✓	✓	
LAS Spodnje Savinjske doline	Postavitev kozolca v bioparku NIVO									✓	
LAS Mežiške doline	Lopa – modularna nadgradnja spletnega časopisa Bajta.si	✓	✓		✓				✓	✓	
LAS Loškega pogorja	Očistimo vodo	✓	✓		✓		✓		✓	✓	
Toti LAS	Galerija in muzej Methanova hiša				✓				✓	✓	✓
LAS Po poteh dediščine od Idrije do Kolpe	Vzpostavljanje vsebin Rokodelskega centra	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓
LAS – Društvo za razvoj podeželja Zgornje Savinjske doline	Dogodki in prireditve za krepitev identitete ter izboljšanje kakovosti izdelkov, storitev in bivanja na podeželju	✓			✓		✓		✓		✓
LAS Društvo za razvoj podeželja Šaleške doline	Sadni gozd	✓			✓	✓			✓	✓	
LAS Dobro za nas	Ekološka zgodba VREČKICA	✓					✓			✓	
LAS med Snežnikom in Nanosom	Integriranje mladine v razvoj podeželja	✓			✓		✓		✓	✓	✓
LAS Srce	Odprto učno okolje v gozdu				✓	✓	✓			✓	

Lokalna akcijska skupina	Projekt	Uporaba novih idej	Uporaba novih tehnik in tehnologij	Usmeritev na nove trge	Povezovanje različnih sektorjev in deležnikov	Podpora novim skupinam, ki se ukvarjajo s prioriteta	Iskanje novih rešitev za družbene, ekonomske in okoljske izzive	Tehnologije za ekonomijo, temelječo na naravnih virih	Partnerstva	Procesi oziroma storitve	Produkti
Slovenije											
LAS Dolenjska in Bela krajina	Revitalizacija belokranjskih steljnikov				✓		✓			✓	
LAS Bogastvo podeželja ob Dravi in v Slovenskih goricah	S kolesi ob Dravi in po Slovenskih goricah				✓						✓
Skupaj projektov z določenim tipom inovativnosti		7	4	1	12	3	8	0	8	12	5

Inovativnost je najnižja pri tistih projektih, ki vsebujejo samo ureditev infrastrukture; taka projekta sta »Postavitev kozolca v bioparku NIVO« in »S kolesi ob Dravi in po Slovenskih goricah«. Sčasoma se bodo razvile storitve, povezane z uporabo infrastrukture teh dveh projektov (gostinska ponudba, prenočišča, vodeni izleti ...), vendar bo do tega prišlo počasneje, kot če bi projekt vseboval tudi kompleksnejše dejavnosti za vzpostavitev uporabe in trženja infrastrukture v širšem prostoru.

Projekti, s strani LAS predstavljeni kot najbolj inovativni, so usmerjeni v povezovanje različnih sektorjev in deležnikov ter v sklepanje partnerstev, kar je že v sami naravi pristopa LEADER. Stopnja povezovanja in dolgotrajnejših partnerstev je zelo raznolika. Pri nekaterih projektih gre za enosmerno podajanje znanja in osveščanja ene skupine deležnikov drugim deležnikom (npr. Revitalizacija belokranjskih steljnikov, Ekoremediacije – za čistejšje podeželje, Očistimo vodo), pri drugih pa za kompleksnejše prepletanje zelo raznolikih dejavnosti več partnerjev (npr. Vzpostavljjanje vsebin Rokodelskega centra, Dogodki in prireditve za krepitev identitete ter izboljšanje kakovosti izdelkov, storitev in bivanja na podeželju). Pri slednjih prihaja do inovativnejših pristopov k procesom oziroma storitvam, od prireditev do oblikovanja novih produktov in nadgrajevanja projektov.

Kar se tiče rabe IKT-tehnologij, obravnavani projekti niso inovativni. Edini projekt, ki se ukvarja z IKT-tehnologijami, se z njimi ukvarja na precej "klasičen" način, s postavitvijo spletnega portala za grozd uporabnikov, nekateri drugi projekti pa vključujejo tudi oblikovanje spletne strani projekta. Nobeden od projektov pa ne vključuje sodobnejših pristopov, kot so npr. trženje in prodaja prek spleta, mobilne aplikacije za GPS in pametne telefone (za ogled kulturne dediščine, za usmerjanje po kolesarskih poteh ...).

Lepo število projektov je osredotočenih na otroke, njihovo učenje ter dožemanje narave in okolice, npr. Tres Amici, Sadni gozd, Ekološka zgodba VREČKICA, Integriranje mladine v razvoj podeželja in Odprto učno okolje v gozdu. Navdih za take projekte so nosilci marsikdaj poiskali v tujini (npr. Integriranje mladine temelji na podobnem pristopu v Veliki Britaniji) in idejo priredili za slovenski prostor. Takšni projekti imajo lahko zelo dolgoročne pozitivne vplive, še posebej, če se izvajajo v daljšem časovnem obdobju in v kombinaciji z učnimi načrti.

2.3.1.1 Zaključki

- Projekti, ki se izvajajo v okviru pristopa LEADER, so inovativni predvsem v tem, da že uveljavljene vsebine, storitve in tehnologije posredujejo na drugačen, bolj angažiran način, z večjim številom partnerjev in za večje število deležnikov. Inovativnost in inovacijski potencial pristopa LEADER temelji ravno na mreženju in partnerstvih, kar je lahko vir navdiha za inovativne pristope v prihodnje.
- Za večjo inovativnost, s katero bi v okviru projektov pristopa LEADER prišli do popolnoma novih produktov in storitev, bi bilo treba spodbujati projekte, ki bi gledali dolgoročneje in v širšem kontekstu, vendar je to zaradi razdrobljenostjo na posamezne LAS težko doseči. Manjši LAS se namreč spopadajo bolj s preobremenjenostjo in z organizacijskimi nalogami, tako da težko namenijo dovolj časa dolgoročnemu načrtovanju, poleg tega imajo manjši nabor deležnikov, ki bi se lahko povezali za nekaj novega, inovativnega. Do tega bo verjetno lažje prihajalo v okviru projektov medregijskega in čezmejnega sodelovanja.
- Projekti kljub visokemu deležu uporabnikov interneta v državi zaostajajo po inovativnosti v sodobnih IKT-tehnologijah in sodobnih poslovnih modelih, kar je lahko posledica majhnosti Slovenije. Glede na poslanstvo pristopa LEADER bi lahko v okviru financiranih projektov pričakovali tudi kak projekt, posvečen uporabi IKT-tehnologij na podeželju, vendar takih projektov skorajda ni. Možno je, da se zaradi majhnosti Slovenije ne splačajo. Kot kažejo izkušnje na področju računalniških storitev, je namreč zaradi velike razširjenosti in kakovosti dostopa do interneta v Sloveniji mogoče razviti odlične IKT-storitve, vendar je slovenski trg premajhen, da bi si na njem lahko povrnili vse stroške; tudi če bi LEADER kril stroške razvoja, bi bilo težko zagotoviti vzdrževanje in obratovanje sistemov. Poslovni modeli produktov na področju IKT-tehnologij namreč slonijo na velikem številu

kupcev/naročnikov in nizki ceni, saj večina kupcev/naročnikov za neko storitev ni pripravljena odšteti več kot 10–50 €,⁵ in na tako majhnem trgu, kot je Slovenija, je na tak način težko zagotoviti dovolj prihodkov.

- Ciljna skupina številnih projektov so otroci in mladina, kar lahko spodbudno vpliva na inovativnost izvajanja, saj je ta ciljna skupina neobremenjena in obenem zahtevna glede načina izvajanja in rezultatov.

---

⁵ Primer: Farmeron (Farmeron.com), spletna aplikacija hrvaških avtorjev za upravljanje kmetij s pridelavo mleka, omogoča mesečno naročnino za 0,20–0,45 USD na žival. Na leto torej uporaba aplikacije kmeta s 100 kravami stane 540 USD, kar je dobrih 400 €. Aplikacija se obnese le zato, ker je uspela prodreti na svetovni trg.

3 Zaključki in priporočila

3.1 Skupne ugotovitve

Intervjuvani prejemniki so z veseljem sodelovali v intervjujih, saj so po njihovem mnenju dobili priložnost za izražanje svojega mnenja in neobremenjeno pokazati svoje pridobitve in dejavnost. Vajeni so predvsem kontrol in inšpekcij, zato so intervju vzeli kot priložnost za sproščen, bolj vsebinski pogovor; številne je tudi zanimalo, kakšna je praksa drugod po Sloveniji in kako gre preostalim s podobno dejavnostjo.

Kot kaže, je v razpisih in obrazcih vlog opredelitev novih tehnologij nejasna, saj je pregled podatkov o končnih prejemnikih pokazal, da so zelo podobne naložbe pri različnih prejemnikih različno opredeljene. Na splošno veliko prejemnikov navaja nove tehnologije, vsebinski pregled in intervjuji s končnimi prejemniki pa so pokazali, da gre večinoma za nove tehnologije na kmetiji oziroma v podjetju, ne pa tudi za novosti na splošno, v širši regiji ali sektorju. Z boljšo opredelitvijo, kaj so nove tehnologije, bi lahko lažje spremljali, za kakšno stopnjo inovativnosti gre.

3.1.1 Dejavniki inovativnosti prejemnikov

Na podlagi intervjujev in pregleda projektov lahko prepoznamo naslednje ključne dejavnike, ki povečujejo inovativnost prejemnikov:

- **Primerna izobrazba in/ali radovednost:** najbolj inovativni prejemniki so praviloma bolj izobraženi. Izobrazba ni nujno formalna, lahko imajo tudi veliko neformalnega znanja iz različnih oblik izobraževanja. Vsem je skupna velika želja po informacijah, preizkušanju novosti in stalnem učenju ter spremljanje trendov.
- **Odločnost:** najbolj inovativni prejemniki poudarjajo svojo odločenost lotiti se nečesa novega oziroma uresničiti svojo vizijo kljub morebitnemu nasprotovanju svetovalcev in okolice.
- **Velika mobilnost:** inovativni prejemniki veliko potujejo v okviru svoje dejavnosti in kolikor jim to dopuščajo možnosti, udeležujejo se sejmov, ekskurzij, svoje produkte poskušajo tržiti drugje, pri novih odjemalcih, na nove načine.
- **Izkušnje in/ali zaslužek od drugod:** številni proaktivni, inovativni prejemniki so se izobraževali ali delali nekaj časa v drugem okolju – geografsko (v mestu, v drugi regiji, tudi v tujini) ali v drugi dejavnosti.
- **Diverzifikacija:** številni inovativni prejemniki so se lotili diverzifikacije svoje dejavnosti, pogosto v medsebojno povezane storitve, npr. v pridelavo špargljev, turizem na kmetiji vzporedno z živinorejo, konjeništvu ob vinogradništvu ...
- **Nišni produkti oziroma storitve:** nekateri inovativni prejemniki so se usmerili v nišno ponudbo, npr. v ponudbo medu in izdelkov iz medu za hotele, v turistično kmetijo za družine z majhnimi otroki, v izdelavo premičnih tarč ...
- **Aktivnost v lokalnih in stanovskih organizacijah:** večina prejemnikov, predvsem tistih, ki se ukvarjajo s kmetijstvom, je aktivna v različnih društvih, pobudah in organizacijah, je prepoznavna, pomemben član lokalne skupnosti in prenaša svoje znanje tudi na druge.

V okviru izvajanja PRP 2007–2013 so glede inovativnosti najuspešnejši prejemniki, ki imajo lastno vizijo, radoznalost in sredstva in bi bili prej ali slej uspešni tudi brez podpore PRP 2007–2013. Kljub temu je podpora PRP 2007–2013 pomembna, saj pospeši razvoj njihovih idej in vzpostavitev zglada v lokalnem okolju.

Največji del prejemnikov izkoristi sredstva PRP predvsem za inovativnost na osebni ravni – na ravni svoje kmetije, podjetja, občine. Čeprav z naložbami vpeljujejo poznane tehnologije, storitve ali proizvode, so ti zanje novost in jim omogočajo izboljšavo, prilagoditev trgu in zahtevam, povečanje proizvodnje ali pa diverzifikacijo. To lahko pripomore k dolgoročnemu uspehu ali ohranitvi dejavnosti, saj upravičenci ostanejo na trgu oziroma v svoji dejavnosti aktivni in

lahko računamo, da se tako ohranjajo osnovni pogoji za inovativnost. Take naložbe so zlasti pomembne v primeru kmetijskih gospodarstev z mladim prevzemnikom oziroma z znanim prevzemnikom, saj se ohranja potencial kmetije in mladi prevzemnik dobiva dragocene izkušnje, ki jih bo pozneje lahko nadgrajeval.

Pri prejemnikih, ki so poudarili družinski pristop, gre za učinkovito kombiniranje sredstev in izkušenj staršev z svežim znanjem mlajše generacije, ki je v primerih intervjuvanih družinskih podjetij tudi izbrala ustrezen študij (prejemnik 23, prejemnik 25, prejemnik 5), kar se odraža na inovativnosti. Tudi nekateri drugi intervjuvanci so povedali, da bodo dejavnost prenesli na potomce, vendar niso podali natančnejših informacij o sodelovanju potomcev in njihovi dejanski želji po prevzemu.

3.1.2 Splošne ugotovitve o povezovanju deležnikov

Povezovanje, mreženje in skupni nastopi so na splošno sprejeti kot generator inovativnosti, saj omogočajo prenos in povezovanje znanja in izkušenj, spoznavanje novih trgov in trendov. Intervjuji so zato zajemali tudi povezovanje z drugimi upravičenci, sodelovanje v organizacijah in podobno.

Intervjuji so pokazali, da prejemniki dobro poznajo svoj sektor in upravičence s podobnimi interesi, dejavnostmi in idejami v svojem okolju, v manjši meri pa tudi v drugih regijah. Predvsem na področju kmetijstva se povezujejo v različna društva (društva kmečkih žena, društva rejcev drobnice), ki organizirajo različna izobraževanja, ekskurzije, izmenjave, srečanja s podobnimi društvi in neformalna druženja. Velika večina intervjuvancev se udeležuje več oblik dejavnosti in je vključena v več organizacij.

Izkazalo se je, da so intervjuvanci, ki so aktivno vključeni v delovanje društev in organizacijo dogodkov, tudi bolj prodorni in inovativni od preostalih, ki se ukvarjajo s podobno dejavnostjo, saj so njihove naložbe vključevale bodisi pristope in tehnologije, ki so novost v širšem okolju, bodisi razvoj novih produktov in povezav. Primeri inovativnosti njihovih naložb so: vpeljevanje ekološkega ali biodinamičnega kmetijstva, novih načinov pakiranja pridelkov in delno obdelavo pridelkov za trg. V primeru intervjuvanih prejemnikov ukrepov 121 in 123 imajo taki društveno aktivni prejemniki tudi že določenega prevzemnika kmetije in ga ustrezno šolajo, poleg tega skrbijo za diverzifikacijo kmetije in se pogosto vključujejo v isti ukrep večkrat ali v več ukrepov hkrati.

Razen povezovanja za izmenjavo znanja drugih oblik povezovanja skorajda ni, na primer za skupni nastop na trgu, v tržne verige, skupno promocijo in podobno. Pokazalo se je na primer, da malo prejemnikov ukrepov 121 in 123 pozna delovanje in priložnosti skupin proizvajalcev. Veliko jih tudi meni, da se sicer ljudje radi družijo in izmenjujejo izkušnje, a si pri rečeh, povezanih neposredno z zaslužkom, ne zaupajo dovolj, in zato raje delujejo sami, ter da je to pač nacionalni značaj. Do povezav tako prihaja med:

- kmeti in podjetji, ki kmete oskrbujejo (npr. Agrosaata – svetovanje pri poslovnem načrtu, izboru tehnologije, pristopu na trgu), ali pa od njih odkupujejo (npr. Perutnina Ptuj – zahteve glede standardov vzreje perutnine in svetovanje pri načrtovanju novega hleva);
- prejemniki in izdelovalci opreme (npr. sodelovanje s podjetjem, ki izdeluje stroje za prehransko industrijo, za razvoj strojev, primernih za butično proizvodnjo medenih izdelkov in marmelad);
- prejemniki in podjetja, ki imajo določeno specialistično opremo, potrebno za zagotavljanje kakovosti (npr. s Krko za določene biokemijske analize).

3.1.3 Splošne ugotovitve o podpornem okolju za spodbujanje inovativnosti

Podporno okolje, ki lahko znatno spodbudi inovativnost, obsega različne raziskovalne institucije, kot so univerze, visoke šole in instituti ter svetovalne in stanovske organizacije, kot so Kmetijska svetovalna služba v okviru Kmetijsko gozdarske zbornice Slovenije, Obrtna zbornica Slovenije s svojimi območnimi enotami, različne gospodarske zbornice, zadruge in gospodarskointeresna združenja.

Zelo malo intervjuvancev je aktivno vključenih v kakšno od navedenih organizacij, večinoma so vključeni zaradi obveze. Navedene organizacije uporabljajo predvsem kot vir osnovnih informacij in praktičnega izobraževanja, čeprav te opravljajo tudi druge storitve in dejavnosti. Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije na primer skupaj z Zvezo slovenske podeželske mladine zbira in podeljuje naziv inovativnega mladega kmeta/kmetice (IMK), ki so ga letos podelili šestič, s čimer med mladimi promovira inovativnost in pokaže zanimive plati poklicev v kmetijstvu.

Nekateri prejemniki so bili do dela Kmetijske svetovalne službe (KSS) zelo kritični, saj po njihovem mnenju ne sledi dovolj sodobnim trendom in ne spodbuja dovolj ali celo (po mnenju intervjuvancev) brez jasnih kriterijev in poznavanja situacije onemogoča inovativnost posameznikov. Izpostavili so še nekaj težav: negativno obravnavo (ker naj bi bil upravičenec prestar, brez naslednikov, brez znanja in/ali občutka za načrtovano dejavnost, se smeji idejam mladih kmetom), površnost, šibko znanje (imajo občutek, da svetovalci niso dovolj na tekočem s sodobnimi trendi). Izkazalo pa se je, da ne poznajo dovolj dobro organizacije in storitev KSS, saj lahko vse aktivnosti (prijave in poročanje), za katere nekateri menijo, da jih mora obvezno opraviti KSS in da so zato vezani nanjo, opravijo sami, in torej za svoje razvojne ideje ne potrebujejo potrditve KSS.

Po informacijah intervjuvancev nudi Obrtna zbornica le osnovne informacije o Programu razvoja podeželja in jim ne predstavi dovolj dobro vseh možnosti in priložnosti, ki jih nudi, gospodarske zbornice pa se ne ukvarjajo z majhnimi podjetji. Večja podjetja, kot je npr. Medex, imajo zaposlene, ki posebej skrbijo za inovativnost.

Raziskovalne organizacije, kot so Univerza v Ljubljani, Univerza v Mariboru, Gozdarski inštitut Slovenije in Kmetijski inštitut Slovenije, v okviru svojih raziskovalnih projektov sodelujejo z določenimi prejemniki. Nihče od intervjuvanih prejemnikov sredstev ukrepov 121, 123 in 311 ni vključen v sistematične raziskave navedenih institucij. Prenos informacij o raziskovalnih novostih poteka na ravni neformalnega sodelovanja na osebni ravni s posameznimi raziskovalci, zato je omejen na najbolj izobražene in proaktivne upravičence. Z razširitvijo možnosti sodelovanja v raziskavah bi lahko spodbudili inovativnost na ravni posameznih upravičencev in pospešili pretok informacij.

Organizacije, ki tvorijo podporno okolje, nudijo številna izobraževanja in možnosti mreženja, vendar zaenkrat zaostajajo za podobnimi organizacijami v tujini, vsaj kar se tiče uporabe sodobnih medijev (interneta, družbenih omrežij) ter sodobnih načinov povezovanja in mreženja ter spodbujanja iskanja novih rešitev za družbene, ekonomske in okoljske izzive razvoja podeželja.

3.1.4 Diverzifikacija in vključevanje v več ukrepov PRP 2007–2013

Številni intervjuvani prejemniki z najbolj inovativnimi naložbami so se odločili za diverzifikacijo dejavnosti, nekateri že pred prejetjem sredstev iz PRP 2007–2013. Gre tako za diverzifikacijo produktov (npr. reja goveda in drobnice) kot za diverzifikacijo dejavnosti (živinoreja in turizem na kmetiji, prašičereja in pridobivanje sončne energije). Večina najbolj inovativnih intervjuvancev je vključena v več ukrepov PRP 2007–2014, kar pripomore k diverzifikaciji.

Natančnejše analize povezanosti med vključenostjo v večje število ukrepov in inovativnostjo zaradi nepovezljivosti baz podatkov ni bilo mogoče opraviti.

3.1.5 Druge ugotovitve, pomembne za inovativnost

V intervjujih se je kot pomemben razlog za vključitev v PRP 2007–2013 pokazalo **ohranjanje ali ustvarjanje delovnih mest zase in za družinske člane**. Zaposlitve na domači kmetiji ali v družinskem podjetju so zaradi gospodarske krize pomemben motivator. Prejemniki, ki imajo poleg kmetije tudi redno službo, se bojijo izgubiti službo ali pa se želijo popolnoma usmeriti v kmetovanje, da bodo od stanja v gospodarstvu manj odvisni. Prejemniki, ki se že polno ukvarjajo s kmetijstvom, so samostojni podjetniki ali pa imajo podjetje in se dobro zavedajo, da morajo stalno izboljševati storitve

in proizvode ter poskrbeti bodisi za specializacijo bodisi za diverzifikacijo, da se bodo obdržali na trgu, in so zlasti motivirani, če imajo naslednike oziroma družinske člane, ki so zainteresirani za prevzem kmetije ali podjetja.

Številni sogovorniki so na splošno opozorili na **majhno razpoložljivost zemljišč in prostorov za nakup ali najem**. Na možnost kmetovanja vpliva dejstvo, da je ponekod majhna tudi možnost za najem zemljišč, zemljišča Sklada kmetijskih zemljišč in gozdov pa so za nekatere manj dostopna, ker imajo zaradi oddaljenosti majhne možnosti za uspeh pri najemu, čeprav bi bila taka zemljišča morda ustrežnejša in bližja kot zemljišča, ki jih imajo dejansko v lasti. Razpoložljivost zemljišč sicer neposredno ne vpliva na inovativnost, vendar prejemnike ovira pri širitvi dejavnosti in nadgrajevanju lastnega potenciala, ki bi jim omogočila nadaljnji razvoj. Pri drugih dejavnostih na podeželju pa je pomemben dejavnik razvoja možnost širitve in nadgrajevanja dejavnosti – možnost prehoda iz domačih delavnic ali starejših obratov v naseljih v večje obrate na primerni lokaciji (industrijska cona), kar ob številnih industrijskih conah ne bi smelo predstavljati težav, vendar po informacijah intervjuvancev predstavljajo težave predvsem cena zemljišč in storitev v industrijskih conah. Prostore bi tudi najeli, vendar običajno v bližini sedanje dejavnosti ni ustreznih prostorov ali pa niso na voljo za najem. Prostorske omejitve vodijo upravičence k iskanju inovativnih rešitev, da bi v danih razmerah svojo dejavnost kar najbolje izkoristili. Primer je klavnica v Postojni (Marko Prunk), ki na sedanji lokaciji ne more širiti obsega predelave, zato pa uvaja novosti pri predelavi mesa, ter Matej Hojnik, ki je izvedel naložbo v skladišče in avtomatizirano skladiščenje ter paletizacijo, ker mu je primanjkovalo prostora in ga v bližini ni mogel najeti.

3.2 Zaključki

- Zaradi relativno ozkega nabora upravičenih dejavnosti je potencial prispevka PRP k inovativnosti na podeželju manjši, kot bi bil lahko, saj se dejavnosti, ki niso upravičene, a so inovativne in je zanje na podeželju obstaja potreba, težje izvedejo.
- Inovativnost je povezana tudi z računalniško pismenostjo in uporabo interneta. Izkazalo se je, da se prejemniki zavedajo pomena digitalizacije poslovanja in poskušajo, kjer se le da, sistematično delati s podatki v elektronski obliki (načrtovanje, nabava, kontrola, zaloge ...), elektronsko poslovati s kupci ter tržiti svoje storitve in proizvode prek spleta. Pohvalili so prehod na elektronske vloge in izrazili željo po še večji digitalizaciji (vključno z opustitvijo tiskanih vlog, ki jim zaradi dragega tiska projektantske dokumentacije precej poveča stroške). Poleg tega so pripravljene podatke posredovati elektronsko in se vključevati v projekte za večjo digitalizacijo.
- Sodelovanje med različnimi akterji na podeželju, tudi s konkurenčnimi prejemniki, predstavlja velik potencial za inovativnost. Zlasti kmetje, a tudi nekateri drugi prejemniki sredstev, npr. iz določenih panog predelave, so zelo dejavni v različnih društvih in združenjih, v katerih gre predvsem za izmenjavo znanja, izkušenj in medsebojno pomoč. Zelo malo pa je povezovanja na drugih ravneh, npr. za skupno trženje, za povezovanje dejavnosti, ki lahko s kombinacijo ponudijo celovitejše produkte, za oblikovanje tržnih verig in podobno. Na področju predelave kmetijskih in gozdnih proizvodov ter v mikropodjetjih prejemniki raje delujejo sami in ne vidijo prednosti povezovanja, na podobna podjetja gledajo bolj kot na konkurenco.
- Najbolj inovativni prejemniki so tisti, ki so usmerjeni v nišne storitve in proizvode ali pa so se uspešno diverzificirali v nekaj medsebojno povezanih dejavnosti, skrbijo za prenos znanja in dejavnosti (kmetije, podjetja) na potomce in jih z manjšimi odgovornimi nalogami že med šolanjem vključujejo v dejavnost. Taki prejemniki so običajno tudi dovolj močni in odločni, sofinancirano aktivnost izvesti tudi brez sredstev PRP 2007–2013, vendar jim sofinanciranje omogoča, da se lažje posvetijo drugim področjem oziroma razvoju in načrtovanju na drugih področjih.
- Informiranost je eden od ključnih dejavnikov inovativnosti. Kmetje si želijo več informacij o novi kmetijski politiki, da bi lahko bolje načrtovati, in več informacij na spletu. Večina jih uporablja računalnik, želijo si portal, ki bi bil bolj dinamičen in prilagojen uporabniku, kot je spletna stran AKTRP. Ta vsebuje vse potrebne informacije, a se je na njej težko znajti. Pohvalili so forum AKTRP, želijo pa si več informacij tudi o prihajajočih razpisih in njihovi vsebini, da bi se lahko pripravili, zlasti je to pomembno za razpise za naložbe, ki vključujejo gradbena dela.

3.3 Priporočila

- Pri načrtovanju nadaljnega izvajanja PRP oziroma načrtovanju PRP za prihodnje programsko obdobje bi bilo smiselno za vsak ukrep oblikovati skupino »vzornikov« – vlagatelj, ki so se izkazali za inovativne ali pa uspešne glede dodane vrednosti, učinkovitosti, zaposlovanja ipd. Take skupine, s katerimi bi se posvetovali glede oblikovanja ukrepov in uredb, bi lahko delovale kot fokusne skupine za vsak ukrep. Tako bi lahko uporabili veliko pripravljenost prejemnikov, da delijo svoje izkušnje (in se obenem naučijo česa novega), povečali preglednost in uporabnost vseh dejavnosti in zmanjšali možnost nepričakovanih birokratskih ovir. Ker so taki prejemniki motivirani, mobilni in računalniško dejavni, bi bilo sestanke mogoče enostavno organizirati »v živo« (npr. na Ministrstvu za kmetijstvo in okolje) ali pa s pomočjo telekonference, foruma oziroma t. i. »webinarja«. »Vzorniki« bi s takim pristopom obenem tudi hitro prenašali informacije v svoje lokalno okolje in pri tem spodbudili pravočasno načrtovanje novih ukrepov.
- Nabor upravičenih dejavnosti oziroma vrst naložb naj se razširi, inovativnost pa lahko postane eden od meril, vendar je treba v tem primeru jasno opredeliti merila inovativnosti in predvsem pojasniti, kaj spada pod nove tehnologije.
- Smiselno je dejavno spodbujati povezovanje v skupine proizvajalcev in v tržne verige, npr. s predstavitvami ukrepov 142 in 133 za skupine proizvajalcev, z organiziranjem srečanj s prejemniki sredstev iz ukrepov 121, 123 in 214 (ekološka pridelava), s spodbudami v okviru LAS in s pomočjo pri oblikovanju koncepta za prijavo. Slednji dve dejavnosti bi lahko potekali v okviru dela Kmetijsko svetovalne službe, saj je nujno vključevanje kmetijskih gospodarstev.
- PRP 2007–2013 vsebuje tudi ukrepa 142 in 133, ki sta namenjena ustanavljanju in promociji skupin proizvajalcev, vendar lahko glede na značilnosti prejemnikov sklepamo, da jim formaliziranost delovanja predstavlja preveliko breme, s katerim se ne znajo ali si ne upajo spopasti. Zato je smiselno nadaljevati z informiranjem o skupinah proizvajalcev in spodbujati dejavnosti za sodelovanje tudi v okviru drugih ukrepov, npr.:
  - izobraževanja o povezovanju, mreženju, skupinah proizvajalcev in skupnem izkoriščanju novih tehnologij ipd. v okviru ukrepa 111;
  - usmerjanje mladih prevzemnikov, vključenih v ukrep 112;
  - spodbujanje projektov v okviru ukrepov 121 (npr. skupni silosi), 123 (npr. skupna mlekarica), 311 (npr. trgovina za lokalne proizvode več pridelovalcev) in 312 (npr. skupinske storitve), ki bodo podprli povezovanje – npr. z naborem upravičenih stroškov in meril;
  - spodbujanje LAS za projekte, namenjene povezovanju in izmenjavi izkušenj.
- Pobud za računalniško povezovanje in poslovanje je kar nekaj, vendar so omejene na določene porabnike ali regije. Smiselno je podpreti zagnanost prejemnikov, vključno z njihovimi (pogosto še šolajočimi) mladimi nasledniki, za okrepitev izmenjave informacij, nadgradnje elektronskega poslovanja ipd. Možnosti je veliko, od vzpostavitve izmenjave informacij o dobrih praksah, izobraževanju, tržnih pristopih ipd. do programov za načrtovanje gospodarjenja. Na tem področju lahko zlasti lokalne akcijske skupine (LAS) naredijo veliko.
- Zaradi gospodarske krize so padle cene določene opreme in storitev, stalno pa padajo cene programske opreme, zato so marsikdaj ob izvedbi cene nižje od vlogi napovedanih stroškov. Upravičencem bi zelo koristilo, če bi uvedli mehanizem, s katerim bi lahko razliko porabili za manjše naložbe, ki bi dodatno podprle osnovno naložbo (npr. v dodatno računalniško opremo, opremo za meritve ...), seveda ob odobritvi Ministrstva oziroma AKTRP. Običajno od razpisa do dejanske izvedbe del mine pol leta do leto, v tem času pa tudi upravičenec dodobra spozna, kaj bo še treba postoriti ali izboljšati, da bo naložba zaživela. Zgled sta lahko programa LIFE+ in 7. To sta okvirna raziskovalna programa, ki sta prejemnikom omogočila nakup boljše ali obsežnejše računalniške opreme, s katero so še izboljšali rezultate. Ker je tak mehanizem v drugi polovici izvajanja programa težko vpeljati, lahko to priporočilo velja za naslednje programsko obdobje.
- Zaradi gospodarske krize bodo prejemniki verjetno manj potovali sami in se izobraževali z ogledom praks »v živo«, ampak se bodo bolj usmerili v iskanje informacij prek spleta in družbenih omrežij. Tak pristop ne more v celoti nadomestiti praktičnih izkušenj, zato je smiselno spodbujati in podpirati praktično izobraževanje z

ekskurzijami in potovanji – tako z izobraževanjem v okviru ukrepa 111 kot s spodbujanjem skupin proizvajalcev v okviru ukrepa 133, da bi v promocijo vključili tudi praktične ogledе primerov dobre prakse.

4 Viri in literatura

- Biggs, S. (2005): Learning from the Positive to Reduce Rural Poverty: Institutional Innovations in Agricultural and Natural Resources Research and Development. Draft paper for Impact Assessment Workshop organised by the Participatory Research and Gender Analysis (PRGA) programme of the CGIAR on October 19-21, 2005, Mexico.
- CWG AKIS (2011): Innovation policy and instruments in Flanders. Case study. Dublin, 2011.
- Ecorys Research and Consulting (2010): Study on Employment, Growth and Innovation in Rural Areas (SEGIRA). European Commission - DG Agriculture and Rural Development.
- European Commission (2012): Communication From the Commission to the European Parliament and the Council on the European Innovation Partnership 'Agricultural Productivity and Sustainability, COM(2012) 79 final.
- European Evaluation Network for Rural Development (2012): Methodological Assessment Of Mid-Term Evaluation Reports Of 2007-2013 Rural Development Programmes. European Commission – DG Agriculture and Rural Development.
- European Network for Rural Development (2009): Creativity and Innovation in EU Rural Development, EU Rural Review, No. 2, December 2009.
- European Network for Rural Development (2011): Rural Entrepreneurship, EU Rural Review, No. 10, Winter 2011.
- Government of Newfoundland and Labrador, The Department of Innovation, Trade and Rural Development (2005): Newfoundland and Labrador's Blueprint for Sustainable Economic Growth Through Innovation. A Discussion Paper.
- Hartwich, F., Scheidegger, U. (2010): Fostering innovation networks: the missing piece in rural development? Rural Development News 1/2010.
- Hirvonen, M. (2005): A Tourist Guide to Systems Studies of Rural Innovation. Link Policy Resources on Rural Innovation Series No. 1. United Nations University.
- Hopkins, R. (2005): Developing Marketing Chains from Producers to Consumers. Lessons and Opportunities for Innovation. Initiative for Mainstreaming Innovation (IMI). Presentation at the IMI Workshop: »What are the Innovation Challenges for Rural Development?«, 15-17 November 2005, Rim.
- Juvančič et al. (2010): Optimiranje sistema spremljanja politike razvoja podeželja v Sloveniji. Zaključno poročilo o rezultatih opravljenega raziskovalnega dela na projektu v okviru Ciljnega raziskovalnega programa (CRP) »Konkurenčnost Slovenije 2006 – 2013«. Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.
- Karpati, L., et al. (2009): Innovation and Rural Development: the Solution for the Hungarian Bee-Keeping Sector. 113th EAAE Seminar "The Role of Knowledge, Innovation and Human Capital in Multifunctional Agriculture and Territorial Rural Development", Belgrade, Republic of, Serbia December 9-11, 2009,
- Knickel, K., Brunon, G., Rand, S., Proost, J. (2008): Towards a better conceptual framework for innovation processes in agriculture and rural development: from linear models to systemic approaches. 8th European IFSA Symposium, 6 -10 July 2008, Clermont-Ferrand (France).
- LEADER European Observatory (1997): Innovation and Rural Development. The Observatory Dossiers No. 2
- Mathieu, A., Darré J. P. (2005): Links between innovation and farmers' problems: design elements for development programs. Presentation at the IMI Workshop: »What are the Innovation Challenges for Rural Development?«, 15-17 November 2005, Rim.
- Ministrstvo RS za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo, Ministrstvo RS za gospodarstvo (2010): Držna Slovenija – Država znanja 2020. Raziskovalna in inovacijska strategija Slovenije 2011 – 2020.
- Wetter, K. J. (2005): Implications and Challenges of Emerging Technologies for Rural Development: Focus on Agriculture. Presentation at the IMI Workshop: »What are the Innovation Challenges for Rural Development?«, 15-17 November 2005, Rim.
- World Bank (2012): Agricultural Innovation Systems. An Investment Sourcebook.

5 Priloga 1: Seznam obravnavanih prejemnikov in intervjuvancev

Seznam obravnavanih prejemnikov in intervjuvanih prejemnikov je zaradi varstva osebnih podatkov naročniku predan v ločenem dokumentu.